

S *tudia* **H** *istorica* **S** *lovenica*

Studia Historica Slovenica

Časopis za humanistične in družboslovne študije
Humanities and Social Studies Review

letnik 22 (2022), št. 3

ZGODOVINSKO DRUŠTVO
DR. FRANCA KOVAČIČA
V MARIBORU

ZRI DR. FRANCA KOVAČIČA V MARIBORU

MARIBOR 2022

Izdajatelj / Published by

ZGODOVINSKO DRUŠTVO DR. FRANCA KOVAČIČA V MARIBORU /

HISTORICAL SOCIETY OF DR. FRANCO KOVACIC IN MARIBOR

<http://www.zgodovinsko-drustvo-kovacic.si>

ZRI DR. FRANCA KOVAČIČA V MARIBORU /

ZRI DR. FRANCO KOVACIC IN MARIBOR

Uredniški odbor / Editorial Board

dr. Karin Bakračević, dr. Rajko Bratož,

dr. Neven Budak (Hrvaška / *Croatia*), dr. Jožica Čeh Steger, dr. Darko Darovec,

dr. Darko Friš, dr. Stane Granda, dr. Andrej Hozjan, dr. Gregor Jenuš, dr. Tomaž Kladnik,

dr. Mateja Matjašič Friš, dr. Aleš Maver, dr. Rosario Milano (Italija / *Italy*),

dr. Jurij Perovšek, dr. Jože Pirjevec (Italija / *Italy*), dr. Marijan Premović (Črna Gora / *Montenegro*),

dr. Andrej Rahten, dr. Tone Ravnikar, dr. Imre Szilágyi (Madžarska / *Hungary*),

dr. Peter Štih, dr. Polonca Vidmar, dr. Marija Wakounig (Avstrija / *Austria*)

Odgovorni urednik / Responsible Editor

dr. Darko Friš

Zgodovinsko društvo dr. Franca Kovačiča

Koroška cesta 53c, SI-2000 Maribor, Slovenija

e-pošta / e-mail: darko.fris@um.si

Glavni urednik / Chief Editor

dr. Mateja Matjašič Friš

Tehnični urednik / Technical Editor

David Hazemali

Članki so recenzirani. Za znanstveno vsebino prispevkov so odgovorni avtorji.

Ponatis člankov je mogoč samo z dovoljenjem uredništva in navedbo vira.

The articles have been reviewed. The authors are solely responsible for the content of their articles.

No part of this publication may be reproduced without the publisher's prior consent and a full mention of the source.

Žiro račun / *Bank Account:*

Nova KBM d.d.

SI 56041730001421147

Tisk / *Printed by:*

Itagraf d.o.o.

<http://shs.zgodovinsko-drustvo-kovacic.si>

Izvillečke prispevkov v tem časopisu objavljata 'Historical – Abstracts' in

'America: History and Life'.

Časopis je vpisan v 'Ulrich's Periodicals Directory', evropsko humanistično bazo ERIH in mednarodno bibliografsko bazo Scopus (h, d).

Abstracts of this review are included in 'Historical – Abstracts' and

'America: History and Life'.

This review is included in 'Ulrich's Periodicals Directory', european humanistic database ERIH and international database Scopus (h, d).

Studia historica Slovenica. Časopis za humanistične in družboslovne študije, je vpisan v razvid medijev, ki ga vodi Ministrstvo za kulturo RS, pod zaporedno številko 487.

Izdajo časopisa je omogočila Agencija za raziskovalno dejavnost RS.

Co-financed by the Slovenian Research Agency.

*Studia
historica
slovenica*

Kazalo / Contents

Članki in razprave / Papers and Essays

- RENATO PODBERSIČ: **Sij** Davidove zvezde na sončni strani Alp.
Judje pri nas med Jugoslavijo in Slovenijo.....637
The Shine of the Star of David on the Sunny Side of the Alps.
Slovenian Jews between Yugoslavia and Slovenia
- GREGOR JENUŠ in DEJAN VALENTINČIČ: **Nemškogovoreča**
narodna skupnost na Slovenskem in vprašanje ustavnega
priznanja 663
The German-speaking Community in Slovenia and
the Question of Constitutional Recognition
- ANA ŠELA in MATEJA MATJAŠIČ FRIŠ: **Volitve** v Ustavodajno
skupščino leta 1920 na Slovenskem: predvolilni boj.....717
Elections to the Constituent Assembly in 1920 in Slovenian
Lands: The Pre-Election Struggle
- TOMAŽ IVEŠIČ: **Jugoslovani** v povojnih popisih prebivalstva.....767
Yugoslavs in the Post-War Population Censuses
- ALEŠ MAVER: **Zapleteni** zemljepis demokratizacije.
Prehodi v demokracijo v srednji in vzhodni Evropi
ob koncu 20. stoletja 791
A Complicated Geography of Democratization:
Transitions to Democracy in Central and Eastern Europe
at the End of the Twentieth Century
- LÁSZLÓ GÖNCZ: **Madžarska** narodna skupnost v času
osamosvojitve Slovenije in ustavnih sprememb ter sprejetja
nove ustave (1989–1991) 823
The Hungarian National Community at the Time of Slovenia's
Independence, the Related Constitutional Amendments,
and the Adoption of the New Constitution (1989–1991)

S *tudia* **H** *istorica* **S** *lovenica*

PRIMOŽ MLAČNIK: Dekonstruktivnost manjšinskih
detektivskih romanov Sergeja Verča.....859
*The Deconstructiveness of Sergej Verč's Minor
Detective Novels*

Avtorski izvlečki / Authors' Abstracts..... 887

Uredniška navodila avtorjem /
Editor's Instructions to Authors 893

***Studia Historica Slovenica* /**
letnik / year 22 (2022) 903

S *tudia*
H *istorica*
S *lovenica*

*Studia
historica
slovenica*

DOI 10.32874/SHS.2022-19

Volitve v Ustavodajno skupščino leta 1920 na Slovenskem: predvolilni boj

Ana Šela

Mag. prof. zgodovine in mag. prof. slov. jezika in književnosti,
mlada raziskovalka
Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Oddelek za zgodovino
Koroška cesta 160, SI–2000 Maribor, Slovenija
e-pošta: ana.sela1@um.si

Mateja Matjašič Friš

Dr., znanstvena sodelavka
Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Oddelek za zgodovino
Koroška cesta 160, SI–2000 Maribor, Slovenija
e-pošta: mateja.matjasic-fris@um.si

Izvilleček:

Avtorici v prispevku na podlagi arhivskega in časniškega gradiva ter že izdane znanstvene literature predstavita volilni boj pred volitvami v Ustavodajno skupščino, ki so potekale 28. novembra 1920. V uvodu razjasnita tedanje politično stanje na Slovenskem, ki se je oblikovalo v novi državi, Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev. Podrobneje se posvetita predvolilnemu ozračju na Slovenskem in programom na volitvah sodelujočih strank, že ustaljenim Slovenski ljudski stranki, Jugoslovanski socialnodemokratski stranki in Jugoslovanski demokratski stranki, ter novim Samostojni kmetijski stranki, Narodno socialistični stranki, Komunistični stranki Jugoslavije in Prekmurski gospodarski (verstveni) stranki. Prispevek zaključita s pojasnitvijo poteka volitev po *Zakonu o volitvah narodnih poslancev* ter rezultatom volitev na Slovenskem, ki je bil nedvomno tudi posledica predvolilnega boja v novembru 1920.

Ključne besede:

volitve v konstituantu, 1920, Ustavodajna skupščina, Kraljevina SHS, katoliški tabor, liberalni tabor, delavski tabor

Studia Historica Slovenica

Časopis za humanistične in družboslovne študije
Maribor, letnik 22 (2022), št. 3, str. 717–766, 236 cit., 1 preglednica, 10 slik
Jezik: slovenski (izvilleček slovenski in angleški, povzetek angleški)

Uvod¹

Leto 1920 je bilo za slovenski narod nedvomno pestro: polno temeljnih odločitev, ki so zaznamovale njegovo etnično, socialno, predvsem pa politično prihodnost, od podpisa rapalske pogodbe, koroškega plebiscita, pa do volitev v ustavodajno skupščino 28. novembra 1920, ki so preoblikovale slovenski (in jugoslovanski) politični parket.

Že marca 1919 je začelo v Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev (dalje SHS) delovati *Začasno narodno predstavništvo*, prvo predstavniško telo v novi skupni državi z 296 poslanci, od katerih so jih jugoslovanske dežele nekdanje Avstro-Ogrske dobile 176, od tega slovenske 32. Bilo je konstituirano z odlokom, saj zaradi izrednih (in kaotičnih) razmer, ki so vladale v državi po svetovni vojni, volitev še ni bilo mogoče izpeljati. Njegov glavni cilj je bil sprejetje volilnega zakona. Prvi predlog zakona je bil podan že avgusta 1919,² a je šele po letu in pol delovanja, 2. septembra 1920, *Začasno narodno predstavništvo* končno sprejelo *Zakon o volitvah narodnih poslancev v ustavodajno skupščino*,³ ko so tudi spremenili uradno ime države iz Kraljestvo SHS v Kraljevino SHS.⁴ Cilj poslancev, ki so bili izvoljeni v Ustavodajno skupščino, je bil pripraviti ustavo in s tem krojiti prihodnost skupne države. Poslanci so namreč "celi dve leti kovali in sklepali temeljne zakone ali postave za celo [našo] državo".⁵

Z volitvami, med drugim tudi v Ustavodajno skupščino leta 1920, se je podrobno ukvarjal vsestranski zgodovinar Vasilij Melik, pri čemer je zlasti nazorna in pregledna njegova razprava v prispevku "Izidi volitev v konstituantno leta 1920".⁶ O analizi samega zakona o volitvah iz leta 1920 in tedanji volilni matematiki pa je pisal tudi zgodovinar Bojan Balkovec tako v svoji doktorski disertaciji *Parlamentarne volitve v Jugoslaviji v letih 1920–1938 s posebnim poudarkom na Sloveniji* kot v znanstvenih prispevkih.⁷ K poznavanju politične

¹ Prispevek je nastal v okviru raziskovalnih programov št. P6-0138: *Preteklost severovzhodne Slovenije med srednjo Evropo in evropskim jugovzhodom*, ki jih financira Javna agencija za raziskovalno dejavnost RS (ARRS).

² Neda Engelsfeld, *Prvi parlament Kraljestva Srba, Hrvata in Slovenaca – Privremeno narodno predstavništvo* (Zagreb, 1989), str. 197.

³ "Zakon o volitvah narodnih poslancev za ustavotvorno skupščino kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev", *Uradni list deželne vlade za Slovenijo*, 15. 9. 1920, št. 106.

⁴ Jurij Perovšek, "Politične razmere na Slovenskem leta 1920", *Studia Historica Slovenica* 21, št. 2 (2021), str. 496 (dalje: Perovšek, "Politične razmere na Slovenskem leta 1920").

⁵ "Volitve v ustavodajno skupščino", *Slovenski gospodar*, 23. 9. 1920, št. 38, str. 1.

⁶ Vasilij Melik, "Izidi volitev v konstituantno leta 1920", *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja* 3, št. 1 (1962), str. 3–62 (dalje: Melik, "Izidi volitev v konstituantno leta 1920").

⁷ Bojan Balkovec, "Vpliv volilne zakonodaje na izide parlamentarnih volitev v Narodno skupščino leta 1920 in 1923", *Zgodovinski časopis* 42, št. 3 (1988) (dalje: Bojan Balkovec, "Vpliv volilne zakonodaje na izide parlamentarnih volitev"); Bojan Balkovec, "Volilci in glasovanje o Vidovdanski ustavi", *Zgodovinski časopis* 43, št. 2 (1989).

zgodovine tega obdobja, zlasti pregledu delovanja slovenskih političnih strank v obdobju med in po prvi svetovni vojni na Slovenskem, je v veliki meri pripomogel Jurij Perovšek tako s številnimi izvirnimi znanstvenimi članki kot monografijami.⁸

Članek temelji na arhivskem gradivu, ki ga hrani Arhiv Republike Slovenije⁹, glavni vir pri preučevanju in raziskovanju zlasti predvolilnega boja v novembru leta 1920 pa so takrat izhajajoči časniki, ki so v največji meri predstavljali glasila tedanjih političnih taborov. Pregledovanje časniškega gradiva postaja z digitizacijo gradiva in digitaliziranimi podatkovnimi bazami za raziskovalce v današnjem času velika prednost, vendar so raziskovanje in natančni pregledi časniških besedil velikokrat dolgotrajni. Pričujoči prispevek temelji na analizi časniškega gradiva, ki ga je neizmerno veliko – v prvi vrsti zato, ker je v tem času vzkliklo precej strank, ki so zahtevale pozornost in promocijo tudi v svojih in drugih glasilih, pa tudi ker so volitve predstavljale (in tega so se zavedali) pomembno točko pri oblikovanju nove države – zato so časniki predvolilnemu boju in programom strank posvečali veliko oziroma največ prostora. Avtorici sta za raziskavo predvolilnega boja ter volilne zakonodaje natančno pregledala večino v novembru leta 1920 na Slovenskem izhajajočih časnikov, ki so predstavljali osnovni in najbolj razširjen medij tedanjih političnih taborov, to so: *Slovenec*, *Slovenski gospodar*, *Straža*, *Novine*, *Večerni list*, *Slovenski narod*, *Jutro*, *Ptujski list*, *Tabor*, *Naprej*, *Prekmurski glasnik*, *Rdeči prapor*, *Nova pravda* in *Kmetijski list*.

Analiza predvolilnega boja za volitve v Ustavodajno skupščino 1920 tako predstavlja dolgotrajno in celo zamudno delo, a dodano vrednost pri obravnavi te tematike, ki ponuja veliko vzporednic s sodobnimi političnimi ozračji.

⁸ Npr. Jurij Perovšek, *Slovenska osamosvojitev v letu 1918: študija o slovenski državnosti v Državi Slovencev, Hrvatov in Srbov* (Ljubljana, 1998), str. 77–174; Jurij Perovšek, *Liberalizem in vprašanje slovenstva: nacionalna politika liberalnega tabora v letih 1918–1929* (Ljubljana, 1996) (dalje: Perovšek, *Liberalizem in vprašanje slovenstva*); Jurij Perovšek, *Na poti v moderno : poglavja iz zgodovine evropskega in slovenskega liberalizma 19. in 20. stoletja* (Ljubljana, 2005); Jurij Perovšek, "V zaželeni deželi": slovenska izkušnja s Kraljevino SHS/Jugoslavijo 1918–1941 (Ljubljana, 2009); Jurij Perovšek, "Političnoupravna podoba Ljubljane v letih 1918–1941", *Studia Historica Slovenica* 14, št. 2–3 (2014), str. 291–338; Jurij Perovšek, "Vprašanje domoljubja na Slovenskem v času Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev/Jugoslavije 1918–1941", *Prispevki za novejšo zgodovino* 54, št. 1 (2014), str. 231–243; Jurij Perovšek, "Tavčarjevo župansko devetletje 1912–1921", *Studia Historica Slovenica* 17, št. 2 (2017), str. 559–613; Jurij Perovšek, "Misel o Sloveniji in njeno udeležanje v času od Majniške deklaracije do oblikovanja Države SHS in Narodne vlade SHS v Ljubljani", *Studia Historica Slovenica* 18, št. 2 (2018), str. 421–442; Jurij Perovšek, "Položaj Slovencev v Državi Slovencev, Hrvatov in Srbov", *Prispevki za novejšo zgodovino* 59, št. 2 (2019), str. 40–74; Jurij Perovšek, "Politični položaj na Slovenskem leta 1919", *Studia Historica Slovenica* 20, št. 2 (2020), str. 359–394; Perovšek, "Politične razmere na Slovenskem leta 1920", str. 473–502 idr.

⁹ Arhiv Republike Slovenije (ARS), SI AS 131, t.e. 26, p.e. 395, Volitve v ustavodajno skupščino 1920.

Predvolilno ozračje

Volivni boj se je razvnel na celi črti. Začela se je bitka, ki pretresa ljudske množice do v samotne hribe. Zavest neizmerne važnosti sedanjih volitev je spremenila sleherno vas v vojno pozorišče, kjer se bo odločilo za naše ljudstvo vse.¹⁰

Nova politična stvarnost, ki se je ustvarila po vstopu v novo skupno državo s sodelovanjem strank ter spoznavanjem političnih orientacij strank drugih narodnosti Kraljevine SHS, je na Slovenskem najmanj prizadela liberalni politični tabor, ki se je lažje vključil in pridružil jugoslovanskim in monarhističnim idejam – prav tako si je s simpatijami iz Beograda poskušal razširiti politični vpliv, s katerim je na Slovenskem še zmeraj prednjačila Slovenska ljudska stranka (SLS). Do slednje so bili v Beogradu nezaupljivi in jo označili za nazadnjaško in za nasprotnico srbskega jugoslovanstva,¹¹ čemur so, kar se je še posebej izkazalo v predvolilnem boju za Ustavodajno skupščino, glasno pritrjevali tudi v slovenskem liberalnem taboru. Pa vendar so se tudi v slednjem začeli deliti;¹² nastali sta dve ločeni liberalni stranki: kmečka (Slovenska kmetijska stranka (SKS)) in delavska (Nacionalno socialistična stranka (NSS)). Tretji, delavski/marksistični tabor je prav tako doživel pomembne "pretrese" oz. strankarski razkol med zmernejšimi člani socialdemokratske stranke ter radikalnejšimi član komunističnih nazorov, kar je rezultiralo v nastanku nove stranke, Komunistične stranke Jugoslavije (KSJ). Politični parket nove Kraljevine SHS je torej na različne načine vplival na položaj in nadaljnjo razvojno pot posameznih slovenskih političnih strank. Na prvih volitvah v Ustavodajno skupščino so se že začrtale smernice tega nadaljnjega razvoja.

Volilni boj se je uradno pričel mesec dni pred volitvami. Tako na ravni celotne skupne države kot ožje na Slovenskem se je pokazal kot oster politični spopad predvsem med tradicionalnimi političnimi tabori,¹³ čeprav so bili rezultati volitev kasneje glede tega dokaj presenetljivi (npr. uspeh nove SKS na podeželju, ki se je poskušala vzpostaviti kot alternativa takrat dominantnim katoliškim narodnjakom Antona Korošca). Na Slovenskem je sodelovalo kar sedem strank oziroma so na njih nastopile vse tedaj obstoječe slovenske politične stranke.

¹⁰ "Volivni boj za konstituantno", *Slovenec*, 30. 11. 1920, št. 249, str. 1.

¹¹ Peter Vodopivec, *Od Poblinove slovnice do samostojne države* (Ljubljana, 2010), str. 147–149 (dalje: Vodopivec, *Od Poblinove slovnice do samostojne države*).

¹² Več o preoblikovanju liberalnega tabora: Perovšek, *Liberalizem in vprašanje slovenstva*.

¹³ Blaž Vurnik, "Politični boj med liberalnim in katoliškim taborom v slovenskem delu jugoslovanske države na prvih volitvah v Kraljevini SHS", *Prispevki za novejšo zgodovino* 42, št. 1 (2002), str. 21 (dalje: Vurnik, "Politični boj med liberalnim in katoliškim taborom v slovenskem delu jugoslovanske države")

Eno ključnih vprašanj, ki so se ga v predvolilnem boju dotikale stranke na Slovenskem, je bilo slovensko narodno vprašanje. Na avtonomistično-federalistično stališče sta se postavili katoliška SLS in liberalna NSS. Druge politične stranke – Jugoslovanska demokratska stranka (JDS) in SKS iz liberalnega tabora ter Jugoslovanska socialdemokratska stranka (JSDS) in KSJ iz marksističnega tabora – so zagovarjale centralistično državno ureditev.¹⁴ Kot zapiše Andrej Rahten je v slovenskem tisku v letu 1920 mogoče zaznati "pravo tekmovanje v poudarjanju jugoslovanske državne misli med dvema tradicionalnima političnima taboroma". Oboji so poudarjali svoj predlog jugoslovanskega nacionalizma in si hkrati lastili zasluge za ustanovitev nove države.¹⁵

Drugo pomembno vprašanje je bilo vprašanje vere in njene politične razsežnosti. Katoliški tabor je podpiral politično in širšo družbeno dejavnost duhovščine.¹⁶ Slovenske liberalne stranke, JDS, SKS in NSS, pa so poudarjale, da vera ne sme služiti politično-strankarskim ciljem.¹⁷ Tudi komunisti so se opredelili o vprašanju vere: zagovarjali so ločitev Cerkve od države in ukinitve vseh njenih javnih funkcij.¹⁸ Socialdemokrati temu vprašanju niso namenili posebne pozornosti, poudarili pa so, da se mora šola, poleg vplivov kapitala in militarizma, osvoboditi tudi vseh vplivov Cerkve.¹⁹

Prav tako pomembno je bilo vprašanje težavnih socialnih in gospodarskih razmer, ki jih je povzročila prva svetovna vojna. S tem povezano je bilo tudi stavkovno gibanje, ki je kulminiralo v železničarski stavki na Zaloški cesti spomladi 1920, kjer so v Ljubljani orožniki streljali na demonstrante. Ubitih je bilo 13 ljudi.²⁰ Delavski tabor je med volitvami tako izkoristil situacijo in krivdo za tragedijo poskušal obesiti katoliškemu taboru, saj je bil v času stavke prometni minister, proti kateremu se je protest odvijal, prvak SLS Anton Korošec.²¹ Za socialno in gospodarsko problematiko je vsaka izmed strank ponujala svoje rešitve in ostro obsojala reševanje problemov političnih nasprotnic.

¹⁴ Jurij Perovšek, "V zaželeni deželi" slovenska izkušnja s Kraljevino SHS/ Jugoslavijo 1918–1941 (Ljubljana, 2009), str. 145.

¹⁵ Andrej Rahten, "Korošec državnopravni koncept v ustanovni dobi Kraljevine SHS", *Studia Historica Slovenica* 21, št. 2 (2021), str. 337 (dalje: Rahten, "Korošec državnopravni koncept v ustanovni dobi Kraljevine SHS").

¹⁶ "Velika manifestacija Slovenske Ljudske Stranke", *Slovenec*, 25. 10. 1920, št. 244, str. 1; "Slovensko ljudstvo!", *Slovenec*, 26. 10. 1920, št. 245, str. 1; "Vodilne misli za volilni boj v konstituantno Slovenec", *Slovenec* 2. 10. 1920, št. 225, str. 1.

¹⁷ "Poglavje o nagobčnikih", *Slovenski narod*, 7. 10. 1920, št. 229, str. 1; "Samostojni kmetje duhovščini", *Kmetijski list*, 26. 2. 1920, št. 9, str. 1; "K volitvam v konstituantno", *Nova pravda*, 10. 11. 1920, št. 44, str. 1.

¹⁸ "Volilna gesla in programi strank na Slovenskem", *Rdeči prapor*, 6. 10. 1920, št. 37, str. 1.

¹⁹ "Slovenskemu delavskemu ljudstvu k volitvam v konstituantno", *Naprej*, 13. 10. 1920, št. 236, str. 1.

²⁰ Mateja Ratej, "Korošec vihti bič nad železničarji". Stavka železničarjev leta 1920 in minister za promet Anton Korošec", *Prispevki za novejšo zgodovino* 50, št. 1 (2010), str. 27–38; Miroslav Stiplovšek, "Železničarska in splošna stavka", v: *Slovenska kronika XX. stoletja* (Ljubljana 1997), str. 241, 309–310.

²¹ "Korošec vihti bič nad železničarji", *Naprej*, 9. 5. 1920, št. 107, str. 1.

Spodbujanje h glasovanju v katoliškem taboru ("28. novembra vsi na volišče!", *Slovenski gospodar*, 4. 11. 1920, št. 44, str. 1)

Uradna glasila posameznih strank na volitvah sodelujočih strank so se s poetičnim, publicističnim pisanjem in z dramatičnimi naslovi zavzemala za svoje stranke in ostro blatila nasprotne tabore.

Slovenska ljudska stranka (SLS): "Za avtonomijo, enakopravnost in socialno pravičnost!"²²

Najmočnejša slovenska stranka z najdaljšo tradicijo je predvolilni boj uradno pričela z mariborskim shodom zaupnikov 30. septembra, njena glasila (*Slovenski gospodar*, *Slovenec*, *Novine*, *Straža*, *Večerni list*) pa so že prej opozarjala na zahteve oz. program stranke in prihajajoče volitve. Glavne smernice za volitve je SLS sprejela že 6. aprila 1920 na shodu v unionski dvorani, kjer se je stranka iz Vseslovenske ljudske stranke preimenovala v SLS.²³

Vse stranke se z mrzlično naglico in veliko vnemo pripravljajo na zgodovinsko važen dan 28. novembra. Tudi naša, stranka (Kmetiska zveza oziroma Slovenska ljudska stranka) vrši vse predpriprave za dober izid volitev. Pripravljeni smo na hud volilni boj.²⁴

SLS se je zavedala, da mora v novi državi svoj položaj utrditi, saj je v novo okolje, kot že rečeno, stopila s predsodki proavstrijske, klerikalne, konservativne in republikanske stranke.²⁵ SLS se je zavzemala za avtonomno usmerjeno ustavo,

²² Ime rubrike v časniku *Slovenec* v času volivnega boja.

²³ Zbor zaupnikov Slovenske ljudske stranke", *Slovenec*, 8. 4. 1920, št. 79, str. 2–3.

²⁴ "Volitve v ustavodajno skupščino", *Slovenski gospodar*, 23. 9. 1920, št. 38, str. 1.

²⁵ Vodopivec, *Od Poblínove slovnice do samostojne države*, str. 145

socialno politiko in enakovredno državo na vseh področjih.²⁶ Anton Korošec je v svojih govorih in intervjujih odločno odklanjal federalizem in zagovarjal razdelitev države na več pokrajin na temelju gospodarskih in kulturnih interesov.²⁷ SLS je na dan volitev je povsem jasno poudarila svoj avtonomistični narodno-politični program in opozorila, da lahko npr. Ljubljana doseže kulturni razcvet, politično veljavo in gospodarski dvig le kot prestolnica avtonomne Slovenije.²⁸ Jasno in nedvomno so se zavzemali za pokrajinsko avtonomijo Slovenije kot ene nerazdeljive kulturnozgodovinske in gospodarske enote v okviru celotne države s postavodajno močjo v okviru splošnih državnih zakonov.²⁹ Na shodu 30. septembra je govoril strankin prvak, karizmatični Anton Korošec, ki je kot nosilec strankine liste in kandidat za kvalificiranega poslanca opozoril, da se stranka zavzema za enakopravnost na vseh področjih, ne tako kot druge stranke, ki naj bi se opredeljevale predvsem za koristi posameznih razredov.³⁰ Za nasprotnice je SLS imela vse stranke, ki so se, po mnenju časnika *Slovenski gospodar*, cepile, medtem ko "mi stojimo trdno in se ne razcepimo na nobeno stran".³¹

Novine, prekmursko glasilo SLS pod uredništvom Jožefa Klekla, je volivce že v oktobru opozarjala, da se 28. novembra "približava den sodbe, gda te tūdi vi volili, gda si vi sami lahko zvolite končnoveljano sodbo vaše bodočnosti".³² Že 10. oktobra so razglasile, da je bila SLS edina prava stranka, ki se je borila za slovensko avtonomijo, vse ostale stranke,

liberalna (demokratska), socialdemokratska in komunistična [napaka v besedilu] ali boljševiška tranka i samostojna kmeča stranka podreparica liberalne stranke, štero sobočka liberalna gospoda razglašajo v Prekmurji /.../ Te želejo, naj se vse ravna v Belgradi, naj Slovenski i Horvacki orsag nema drūge pravice, kak kaše poti i moste delati, vse drūgo pa naj ide z Belgrada.³³

V *Novinah* so na volivce želeli vplivati s poudarjanjem vrednot, za katere so si prizadevali, zlasti vere: "Štera stranka ma predpisano dolžnost, ka de vero branila? Samo 'kmečka zveza' ali slovenska ljudska stranka".³⁴

²⁶ "Slovenskemu ljudstvu", *Slovenski gospodar*, 18. 11. 1920, št. 46, str. 1–2.

²⁷ Rahten, "Koroščev državnopravni koncept v ustanovni dobi Kraljevine SHS", str. 343–344.

²⁸ "Danes se odloči: ali avtonomna Slovenija ali centralizem", *Slovenec*, 28. 11. 1920, št. 273, 1.

²⁹ "Demokratska' avtonomija", *Slovenec*, 3. 11. 1920, št. 251, str. 1.

³⁰ "Volitve v ustavodajno skupščino", *Slovenski gospodar*, 23. 9. 1920, št. 38, str. 1.

³¹ "Zbor zaupnikov Slovenske ljudske stranke v Ljubljani", *Slovenski gospodar*, 28. 10. 1920, št. 43, str. 3. Več o tem glej tudi: Jurij Perovšek, "Liberalci in Anton Korošec v letih 1918–1940", *Acta Histriae* 29, št. 4 (2021), str. 1015–1044; Jurij Perovšek, "Anton Korošec in štajerski liberalci", *Studia Historica Slovenica* 21, št. 2 (2021), str. 301–326.

³² "Nikaj od volitve", *Novine*, 31. 10. 1920, št. 44, str. 1.

³³ "Na volišče", *Novine*, 10. 10. 1920, št. 42, str. 1.

³⁴ "Ne pozabimo na toj pri volitvaj", *Novine*, 18. 10. 1920, št. 42, str. 1.

S čem nas je osrečila »Slovenska demokratska stranka?«: 1. Razbila po dr. Žerjavu 145 avtonomnih občinskih odborov. — 2. Onemogočila stanovanjsko reformo dr. Gosarja s tem, da je vzela v zaščito velekapitaliste. — 3. Glasovala zoper žensko volilno pravico v konstituantih in hotela oropati kmečko ženstvo iste pravice v občinah. — 4. Onemogočila upravno sodišče za Slovenijo, da smo brezzaščitno izročeni birokratičnemu absolutizmu. — 5. Zagovarja militarizem in protidelavsko zakonodajo ministra Draškoviča.

Očitane napake JDS s strani katoliškega tabora ("S čem nas je osrečila 'Slovenska demokratska stranka?'", *Slovenec*, 30. 10. 1920, št. 249, str. 3)

Še posebej ostro je SLS nastopila proti članom JDS, označene za "srbijsko stranko, v kateri so združeni kapitalisti, verižniki, izvozničarji, korupcionisti in absolutisti",³⁵ ki jih je v glasilu *Slovenec* obtožila za razkosanja slovenskega ozemlja "/.../ v času, ko nezaslišana stiska ljudstva kar kriči po koncentraciji vseh naših sil."³⁶ Glavne razlike so videli predvsem pri ureditvi jugoslovanske države: pri SLS so, kot rečeno, razvijali slovenski avtonomistični nacionalni program, JDS pa je skladno s svojim integralističnim jugoslovanskim nacionalnim stališčem zagovarjala centralistični sistem.³⁷ Pri SLS so bili mnjenja, da demokrati slovenskemu narodu ne morejo ponuditi, kar je ta zahteval: resnično, demokratično in pravično avtonomijo, saj da bodo zavirali slovensko politiko v Beogradu,³⁸ "ker je JDS stranka najhujših centralistov, ki le zdaj tik pred volitvami ponuja naivnim ljudem nekako potvorbo avtonomije. Po končanih volitvah bo JDS še to 'avtonomijo' vrgla pod mizo in v konstituenti zagovarjala centralizem Pribičevića."³⁹

³⁵ "Prognoze volilnih uspehov", *Slovenec*, 26. 11. 1920, št. 271, str. 1.

³⁶ "Volilni boj za konstituantno", *Slovenec*, 30. 11. 1920, št. 249, str. 1.

³⁷ "Volilni boj za konstituantno", *Slovenec*, 30. 10. 1920, št. 249, str. 1–2; "Na križ s Slovenijo", *Slovenec*, 31. 10. 1920, št. 250, str. 1; "Volilni boj za konstituantno", *Slovenec*, 31. 10. 1920, št. 250, str. 2; "Demokratska avtonomija", *Slovenec*, 3. 11. 1920, št. 251, str. 1; Volilni boj za konstituantno", *Slovenec*, 3. 11. 1920, št. 251, str. 2; "Avtonomija Slovenije – edina rešitev", *Slovenec*, 19. 11. 1920, št. 265, str. 2; "Demokratske zasluge za avtonomijo", *Slovenec*, 20. 11. 1920, št. 266, str. 1; "Stara pesem", *Slovenec*, 20. 11. 1920, št. 266, str. 3; "Borba Jugoslovanska demokratske stranke proti avtonomnim pravicam Slovenije", *Slovenec*, 25. 11. 1920, št. 270, str. 2–3.

³⁸ "Slovenskemu trgovstvu in obrtništvu", *Slovenec*, 25. 11. 1920, št. 270, str. 1–2.

³⁹ "Stara pesem", *Slovenec*, 20. 11. 1920, št. 266, str. 3.

V SLS so demokrate poleg političnih prevar, špekuliranj pri postavljanju volišč, "zevanju volivcev in hujskanju proti 'klerikalizmu'"⁴⁰ hkrati obsodili, da zagovarjajo zapostavljanje slovenskega jezika, kulture in nasploh slovenstva v javnem življenju, razdrobitev Slovenije in centralizem.⁴¹ *Slovenec* je zapisal:

Poleg kmetov, delavcev in obrtnikov so v Slovenski ljudski stranki tudi krščansko-misleči pripadniki drugih stanov, ki hočejo pri stranki sodelovati v blagor kmet-skega, delavskega in obrtniškega stanu. Tako je v Slovenski ljudski stranki res zbrano vse ljudstvo, vsi stanovi, predvsem pa stanovi, ki so najbolj potrebni pomoči!⁴²

Še posebej so se pri SLS obrnili proti Ivanu Tavčarju, prvaku stranke JDS. Zapisali so, da gre za "vase zagledanega politika, branitelja neomejene zasebne lastnine, kapitalista in branitelja ljubljanskih milijonarjev",⁴³ ki v svojih vzhičenih govorih širi neresnice, nesmisle in neresnosti ter predvsem prazne fraze.⁴⁴ Ob prelomnem dogodku za slovenski narod, Koroškem plebiscitu, so se med seboj še posebej trdo "udarili" pri SLS in JDS in drug drugega krivili za izgubo. Medtem ko so pri JDS krivili SLS in enega od najbolj prominentnih slovenskih političnih voditeljev v postimperialnem tranzicijskem obdobju Janka Brejca,

⁴⁰ "Volivni maneuver liberalne stranke!", *Slovenec*, 24. 11. 1920, št. 269, str. 1–2; "Demokratske mahinacije proti SLS", *Slovenec*, 18. 11. 1920, št. 264, str. 2; "Kako se hoče JDS iz strahu pred volitvami ohraniti na površju", *Slovenec*, 23. 11. 1920, št. 268, str. 3; "Volivna sredstva JDS", *Slovenec*, 27. 11. 1920, št. 271, str. 1–3; "Volilno pravico Vam hočejo vzeti", *Slovenski gospodar*, 11. 11. 1920, št. 45, str. 2; "Napad na volivno svobodo", *Večerni list*, 5. 11. 1920, št. 252, str. 1; "Ljudstvo v boju za svoje pravice", *Večerni list*, 5. 11. 1920, št. 252, str. 1.

⁴¹ "Slovenci! Kaj se slovenskemu narodu obeta od SLS in JDS", *Slovenec*, 28. 11. 1920, št. 273, str. 1; "Politične novice: Reklama", *Slovenec*, 21. 10. 1920, št. 241, str. 3; "Predpisan program", *Slovenec*, 28. 10. 1920, št. 247, str. 1; "Politični boj za konstituantno", *Slovenec*, 23. 10. 1920, št. 243, str. 2–3; "Volilni boj za konstituantno", *Slovenec*, 24. 10. 1920, št. 244, str. 1–2; "Volilni boj za konstituantno", *Slovenec*, 27. 10. 1920, št. 246, str. 2–3; "Stranka napredka in demokratizacije", *Slovenec*, 25. 11. 1920, št. 270, str. 1; "Volivni boj", *Večerni list*, 22. 10. 1920, št. 241, str. 1–2; "Liberalci zoper avtonomijo Slovencev", *Večerni list*, 29. 10. 1920, št. 247, str. 1.

⁴² "Volivni boj za konstituantno", *Slovenec*, 30. 11. 1920, št. 249, str. 1; Janez Ev. Kalan, "Volilni maneuver demokratov", *Slovenec*, 6. 11. 1920, št. 254, str. 1–2.

⁴³ "Dr. Tavčar – dr. Gosar", *Večerni list*, 26. 11. 1920, št. 244, str. 2.

⁴⁴ "Dr. Tavčar – slamnati kandidat", *Slovenec*, 4. 11. 1920, št. 252, str. 2; "V boj za ljudsko ustavo", *Slovenec*, 6. 11. 1920, št. 254, str. 2–3; "V boj za ljudsko ustavo!", *Slovenec*, 7. 11. 1920, št. 255, str. 2–3; "Politične novice", *Slovenec*, 7. 11. 1920, št. 255, str. 4; "Programna revščina dr. Tavčarja", *Slovenec*, 9. 11. 1920, št. 256, str. 1–2; "V boj za ljudsko ustavo", *Slovenec*, 10. 11. 1920, št. 257, str. 1–2; "V boj za ljudsko ustavo", *Slovenec*, 11. 11. 1920, št. 258, str. 2–3; "Umik dr. Tavčarja", *Slovenec*, 12. 11. 1920, št. 259, str. 2; "Drugi odgovor dr. Tavčarja", *Slovenec*, 13. 11. 1920, št. 260, str. 3; "Odgovor dr. Tavčarju", *Slovenec*, 14. 11. 1920, št. 261, str. 2; "Nov odgovor dr. Tavčarju", *Slovenec*, 16. 11. 1920, št. 262, str. 3; "Županovanje dr. Tavčarja", *Slovenec*, 24. 11. 1920, št. 269, str. 4; "Dr. Tavčar ostane v Ljubljani", *Slovenec*, 26. 11. 1920, št. 271, str. 1.

takrat predsednika Deželne vlade za Slovenijo,⁴⁵ da je namerno preprečil, da bi v plebiscitni delegaciji za Koroško sodelovali še predstavniki JDS, SKS in JDS. Naj bi namreč "špekuliral, da bo mogel pričakovani narodni uspeh na Koroškem izkoristiti kot klerikalen uspeh", kar so pri SLS zavračali. Na obtožbe so zapisali: "Koroška izguba je sad – jugoslovanske in slovenske politične nezrelosti."⁴⁶

Drugi večji razhod med JDS in SLS je bilo vprašanje verske razsežnosti. Slovenska ljudska stranka se je postavila na stališče verske svobode, miru in prijateljskega sodelovanja s pravoslavnimi in z muslimanskimi "brati". Medtem ko je JDS zagovarjala, da bi vera morala ostati na zasebni ravni in ne bi smela imeti nikakršnega vpliva na posameznikovo družbeno in politično ravnanje, je SLS je demokratom očitala, da s tem kratijo svobodo vere in zavajajo katolike, prepričujejo duhovnike, naj ne svetujejo o volitvah, če pa že, pa naj priporočajo kandidate JDS.⁴⁷ Ta, v predvolilnem boju še posebej viden razhod med SLS in JDS je bil pravzaprav sestavni del zgodovinskega nasprotja med slovenskim političnim katolicizmom in liberalizmom.⁴⁸

SKS, ki je predstavljala podeželsko alternativo Koroščevi stranki,⁴⁹ pri SLS niso imeli za "samostojno", temveč za "privesek" liberalcev, "stranko gostilničarjev, prekupčevalcev, mešetarjev, mesarjev in liberalnih britov", ki da deluje proti kmetom.⁵⁰ Pri *Slovincu* so verjeli, da bo nova stranka razpadla zaradi notranjih razprtij in nestrinjanj⁵¹ ter lastne neresnosti v programu stranke, ki naj bi bil po

⁴⁵ Andrej Rahten, "Brejčev drugi mandat: politični izzivi Deželne vlade za Slovenijo v letu 1920", *Studia Historica Slovenica* 21, št. 2 (2021), str. 503–530.

⁴⁶ "Kdo je kriv?", *Slovenec*, 29. 10. 1920, št. 248, str. 1–2; Volilni boj za konstituantno", *Slovenec*, 29. 10. 1920, št. 248, str. 2.

⁴⁷ "V boj za ljudsko ustavo", *Slovenec*, 5. 11. 1920, št. 253, str. 2–3; "V boj za ljudsko ustavo", *Slovenec*, 6. 11. 1920, št. 254, str. 2–3; "Dnevne novice: Kaj je demokratom do vere.", *Slovenec*, 12. 11. 1920, št. 259, str. 3.

⁴⁸ Jurij Perovšek, *O demokraciji in jugoslovanstvu. Slovenski liberalizem v kraljevini SHS/Jugoslaviji* (Ljubljana, 2003), str. 44.

⁴⁹ Andrej Rahten in Nina Steinbacher, "'V boj za staro pravdo!' – ustanovitev in delovanje Samostojne kmetijske stranke do konca zasedanja konstituante", *Studia Historica Slovenica* 19, št. 1 (2019), str. 73 (dalje: Rahten in Steinbacher, "'V boj za staro pravdo!").

⁵⁰ "Samostojna proti samoupravi Slovenije", *Slovenski gospodar*, 18. 11. 1920, št. 46, str. 3; "Volilni boj v konstituantno", *Slovenec*, 30. 10. 1920, št. 249, str. 3; "Za avtonomijo, enakopravnost in socialno pravičnost!", *Slovenec*, 18. 11. 1920, št. 264, str. 2; "Dnevne novice", *Slovenec*, 24. 11. 1920, št. 269, str. 3; "Dnevne novice", *Slovenec*, 25. 11. 1920, št. 270, str. 4; "Za avtonomijo, enakopravnost in socialno pravičnost!", *Slovenec*, 26. 11. 1920, št. 271, str. 2; "Čistokrvno bratovstvo JDS in SKS", *Slovenec*, 13. 11. 1920, št. 260, str. 2; "Liberalni advokat zaupnik »Samostojne«", *Slovenski gospodar*, 21. 10. 1920, št. 42, str. 2; "Samostojna-liberalna zveza", *Slovenski gospodar*, 11. 11. 1920, št. 45, str. 3; "Poslušajte, kako vas farbajo", *Slovenski gospodar*, 11. 11. 1920, št. 45, str. 3; "Samostojna vodi kmete za nos", *Slovenski gospodar*, 18. 11. 1920, št. 46, str. 2–3; "Samostojni in liberalci vse eno", *Slovenski gospodar*, 18. 11. 1920, št. 46, str. 5; "Samostojni divjajo", *Slovenski gospodar*, 18. 11. 1920, št. 46, str. 5–6; "Voli dobro", *Slovenski gospodar*, 23. 11. 1920, št. 47, str. 1–2; "Kaj je z liberalci", *Slovenski gospodar*, 24. 11. 1920, št. 48, str. 1; "Volilni boj", *Večerni list*, 22. 10. 1920, št. 241, str. 1–2.

⁵¹ "Klavern shod SKS", *Slovenec*, 6. 11. 1920, št. 254, str. 2; "Ali je 'Samostojna' kmetška stranka", *Slovenec*, 7. 11. 1920, št. 255, str. 3; "Beg iz SKS", *Slovenec*, 9. 11. 1920, št. 256, str. 2; "Nesrečni nosilec 'Samostojne'", *Slovenec*, 10. 11. 1920, št. 257, str. 1–2.

njihovem napolnjen z bleščečimi besedami in s frazami, a brez podlage.⁵² Eno glavnih volilnih baz so za SLS predstavljali kmetje, zato je apelirala nanje, da se na volitvah pravilno odločijo:

Stranka, ki je zrasla iz laži, stranka, ki se je posluževala v dosego svojega name-
na laži in vseh nedovoljenih sredstev, ta stranka si je sama pisala smrt. Slovenski
kmet! Bodi 28. novembra 1920 odločen sodnik!⁵³

Glavno kritiko je SLS SKS namenjala zaradi domnevnega sovraštva do vere.⁵⁴ *Slovenec* je poročal celo, da naj bi člani SKS v Rateški fari pri Škofji Loki sneli podobo Jezusa s križa in namesto njega nanj nalepili svoj volilni plakat.⁵⁵ SKS je največ privrženecv imela prav na Štajerskem, zato sta se je še posebej "lotila" v Mariboru izhajajoča časnika *Slovenski gospodar* in *Straža*, zlasti kandidate za volitve v štajerskem okrožju, Ivana Ureka, Jožefa Drofenika in Ivana Mermolja. Njihovo glasilo, *Kmetijski list*, so označili za lažnivega, veri sovražnega,⁵⁶ pogosto pa so objavljali tudi razna pisma ljudi, ki naj bi izstopili iz stranke Samostojnih.⁵⁷

Narodni socialistični stranki, novi stranki liberalnega tabora, SLS ni posve-
čala prevelike pozornosti. Kratke časopisne notice v *Slovenecu* in *Slovenskem*
gospodarju so v novembru pred volitvami zgolj bežno poročale o shodih
nasprotnikov in glavnih kandidatih za prihajajoče volitve.⁵⁸

⁵² K. "Razglajena S.K.S.", *Slovenec*, 13. 11. 1920, št. 260, str. 2; "Beg iz samostojne", *Slovenec*, 14. 11. 1920, št. 261, str. 2; "Divjaštvo SKS", *Slovenec*, 14. 11. 1920, št. 261, str. 2; "V boj za ljudsko ustavo", *Slovenec*, 17. 11. 1920, št. 263, str. 3; "Pred zgodovinskim trenutkom. V nedeljo se odloči usoda Slovenije. Ali avtonomija, kulturni proclut in gospodarska bodočnost – ali brezpomembna pokrajina samouprave. Vsi zavedni Slovenci s SLS za pravice slov. ljudstva!", *Slovenec*, 27. 11. 1920, št. 271, str. 1–3; "Poraz Samostojne v Nemški Avstriji", *Slovenski gospodar*, 21. 10. 1920, št. 42, str. 3; Posavčan, "Proč z vero v Samostojno!", *Slovenski gospodar*, 28. 10. 1920, št. 43, str. 1–2; "Rekvizitorji – glavarji Samostojne", *Slovenski gospodar*, 28. 10. 1920, št. 43, str. 4.

⁵³ K. "Razglajena S.K.S.", *Slovenec*, 13. 11. 1920, št. 260, str. 2.

⁵⁴ "Kakšni ljudje so samostojni?", *Slovenski gospodar*, 18. 11. 1920, št. 46, str. 5; "Dopisi", *Slovenski gospo-*
dar, 18. 11. 1920, št. 56, str. 5; "Samostojni niso proti veri in cerkvi", *Slovenski gospodar*, 24. 11. 1920, št. 48, str. 1.

⁵⁵ "Dnevne novice. Samostojni divjaki.", *Slovenec*, 27. 11. 1920, št. 271, str. 4.

⁵⁶ "Kmetijski list' na laž postavljen", *Slovenski gospodar*, 4. 11. 1920, št. 44, str. 2; "Domača politika. Uboga Slovenija", *Slovenski gospodar*, 4. 11. 1920, št. 44, str. 4–5; "Obljuba dolg dela", *Slovenski gospodar*, 24. 11. 1920, št. 48, str. 1; "Ali je Samostojna kmetijska stranka?", *Straža*, 5. 11. 1920, št. 123, str. 2; "Dopisi", *Straža*, 5. 11. 1920, št. 123, str. 3; "Volilno gibanje", *Straža*, 12. 11. 1920, št. 126, str. 2.

⁵⁷ "Izstop iz 'Samostojne'", *Slovenski gospodar*, 28. 10. 1920, št. 43, str. 4; "Oči se jim odpirajo", *Slovenski gospodar*, 28. 10. 1920, št. 43, str. 4; Jožef Vernik, "Izstop iz samostojne", *Slovenski gospodar*, 4. 11. 1920, št. 44, str. 6; "Proč od Samostojne", *Slovenski gospodar*, 24. 11. 1920, št. 48, str. 2.

⁵⁸ "Shod volivcev iz zasedenega ozemlja", *Slovenec*, 21. 10. 1920, št. 241, str. 1–2; "Volivno gibanje nasprotnikov", *Slovenec*, 26. 10. 1920, št. 245, str. 5; "Mesto dr. Rybara", *Slovenec* 9. 11. 1920, št. 256, str. 2; "Pretep na političnem shodu", *Slovenec* 26. 11. 1920, št. 271, str. 4; "Kako so zborovali socijalisti?", *Straža*, 29. 10. 1920, št. 121, str. 2–3; "Narodni socijalisti tolčejo sami sebe v obraz s svojimi kandidaturami", *Straža*, 5. 11. 1920, št. 123, str. 2; "Gibanje socijalistov", *Straža*, 12. 11. 1920, št. 126, str. 2; "O SLS in NSS", *Straža*, 25. 11. 1920, št. 130, str. 3.

Karikatura iz *Večernega lista* ("Kako se je 'širila' Socialdemokracija na Slovenskem", *Večerni list*, 22. 11. 1920, št. 265, str. 1)

Socialno demokracijo je SLS označila za "slepivo dete liberalizma",⁵⁹ ki zasmehuje vero in cerkev.⁶⁰ Zavračali so, da se stranka resnično bori za socialno enakost in jo obsodili, da je v njihovem

⁵⁹ "Z Viča", *Slovenec*, 27. 11. 1920, št. 272, str. 2.

⁶⁰ "Izjava", *Slovenec*, 27. 11. 1920, št. 272, str. 3; "Dopisi", *Slovenski gospodar*, 18. 11. 1920, št. 46, str. 6.

agitacijskem delovanju toliko surovosti in nasilstva proti drugače mislečim delavskim slojem /.../ Če bi socialdemokratska stranka bila prava socialna stranka, bi obrnila predvsem svojo skrb na to, da izgine iz njenih vrst prostaštvo, ki ima primere samo še pri agitatorjih Samostojne kmetijske stranke!⁶¹

Očitali so jim tudi, da so se obrnili proti kmetom,⁶² še zlasti pa proti katoliški veri.⁶³

Na komunistično stranko, "rdečkarje",⁶⁴ pri SLS niso polagali posebne pozornosti: "Jako zanimivi so komunistični shodi. Navadno se samo prepirajo s socijalnimi demokrati, kmetско ljudstvo pa se zabava",⁶⁵ norčevali so se iz njihove agitacije in jih dojemali kot "komedije"⁶⁶ ter morebitne posledice njihovega političnega programa so primerjali s takratnim stanjem v Rusiji. Še zlasti so se razhajali pri vprašanju vere, kjer jo je komunistična stranka zavračala,⁶⁷ še zlasti mešanje vere in politike, SLS pa je opozarjala tudi na preganjanje duhovnikov v Rusiji in na Madžarskem in s tem na kršenje osebnih pravic in svoboščin ter na splošno nasilje, ki naj bi spremljalo komunistično revolucijo.⁶⁸

Ostro je katoliški tabor napadel tudi Prekmursko gospodarsko stranko oz. "Šerügovo domačo stranko".⁶⁹ Kleklove *Novine* so zapisale, da skuša nova stran-

⁶¹ "Avtonomija Slovenije – edina rešitev", *Slovenec*, 19. 11. 1920, št. 265, str. 2; "Ko so bili socialisti ministri", *Večerni list*, 25. 10. 1920, št. 243, str. 1. Franc Ž., "Svoboda in teror", *Večerni list*, 29. 10. 1920, št. 247, str. 1–2;

"Volivni boj", *Večerni list*, 29. 10. 1920, št. 247, str. 2; "Socialdemokracija v dejanju", *Večerni list*, 2. 11. 1920, št. 249, str. 1; "Volivni boj", *Večerni list*, 3. 11. 1920, št. 250, str. 1–2.

⁶² "V boj za ljudsko ustavo", *Slovenec*, 16. 11. 1920, št. 262, str. 3; "Klaverni shod JSDS.", *Slovenec*, 16. 11. 1920, št. 262, str. 3; "Pogajanja med 'Samostojno' in JDS", *Slovenec*, 11. 11. 1920, št. 258.

⁶³ "Katoliška cerkev oskrunjena", *Večerni list*, 4. 11. 1920, št. 251, str. 1; "Kako svobodomiselní učitelji vzgaja mladino", *Večerni list*, 4. 11. 1920, št. 251, str. 1; "Pod vladno socialdemokracijo", *Večerni list*, 4. 11. 1920, št. 251, str. 1; "V obrambo krščanskega delavstva", *Večerni list*, 4. 11. 1920, št. 251, str. 1; "Socialdemokracija proti veri", *Večerni list*, 17. 11. 1920, št. 261, str. 1; "Brezverski načrti socialistov", *Večerni list*, 24. 11. 1920, št. 267, str. 1.

⁶⁴ "Dopisi", *Slovenski gospodar*, 28. 10. 1920, št. 43, str. 6–7; "Volilno gibanje", *Straža*, 26. 11. 1920, št. 131, str. 2–3.

⁶⁵ "Rdeči preroki", *Slovenec*, 19. 11. 1920, št. 265, str. 2.

⁶⁶ "Komedijska v Ribnici", *Slovenec*, 19. 11. 1920, št. 265, str. 2.

⁶⁷ "Proti komunistom", *Slovenski gospodar*, 21. 10. 1920, št. 42, str. 3; "Divjaštvo komunistov", *Slovenski gospodar*, 23. 11. 1920, št. 47, str. 4; "Komunisti že »delijo«", *Slovenski gospodar*, 23. 11. 1920, št. 47, str. 4.

⁶⁸ "Komunisti in vera", *Slovenec*, 21. 11. 1920, št. 267, str. 1–2; "Rdeči preroki, socialisti in komunisti", *Slovenec*, 24. 11. 1920, št. 269, str. 5; "Komunisti in socijalisti pogoreli", *Slovenski gospodar*, 28. 10. 1920, št. 43, str. 1; "V deželi komunistov", *Slovenski gospodar*, 28. 10. 1920, št. 43, str. 2; "Rdečica", *Straža*, 5. 11. 1920, št. 123, str. 4.

"Volilno gibanje", *Straža*, 19. 11. 1920, št. 128, str. 2; "Rdeči preroki, socialisti in komunisti", *Straža*, 22. 11. 1920, št. 129, str. 7; "Ljudstvo naj pogine", *Večerni list*, 4. 11. 1920, št. 251, str. 1; I., "Naši komunisti", *Večerni list*, 16. 11. 1920, št. 260, str. 2; "Komunisti in delavsko ljudstvo", *Večerni list*, 20. 11. 1920, št. 264, str. 1; "Svoboda in pokoj v komunistični državi", *Večerni list*, 24. 11. 1920, št. 267, str. 1; "Blagoslov komunizma ali koga boš volil 28. novembra", *Večerni list*, 24. 11. 1920, št. 267, str. 1–2.

⁶⁹ "Šerügova domača stranka", *Novine*, 7. 11. 1920, št. 45, str. 2–3; "Obljube in dejanja komunistov", *Večerni list*, 23. 11. 1920, št. 266, str. 1.

ka v Prekmurju volivce z "lepim obljubami pritegniti k socialnim demokratom, komunistom in drugim protiverskim strankam." Zapisali so celo, da znajo biti celo "hujša 'nadloga' od Turkov".⁷⁰ Za glavno "grožnjo" v Prekmurju je SLS torej imela Prekmursko gospodarsko stranko, zato jo je v volilnem boju označila za "protiprekmursko" in protiversko, ki "sovraži prekmurski jezik, ka ste slovenski ne vüпали niti gučati, imena svojih postenih staršov dal prepisati..."⁷¹ *Slovenec* je novo stranko označil za "madžaronsko",⁷² kjer naj bi imeli "pač pribežališče vsi nezadovoljneži s sedanjo upravo."⁷³

Načelstvo SLS je sicer ob koncu volitev svoj volilni boj opisalo tako:

Volivna borba v Sloveniji se je izvršila v znamenju avtonomističnih teženj. Slovenska ljudska stranka je šla v volitve z jasnim avtonomističnim programom, ki po eni strani jamči državno edinstvo, na drugi pa omogoča gospodarski in kulturni razvoj pokrajin, ki ga mori in zadržuje centralizem.⁷⁴

Jugoslovanska demokratska stranka (JDS): "Za edinstvenost in konsolidacijo države!"⁷⁵

Že dokaj zgodaj je svoj predvolilni boj začela biti tudi slovenska JDS, ki se je izrekala predvsem za "edinstvenost" države in jugoslovanskost oz. za dekoncentracijo, razbremenitev osrednje uprave ter ureditev samouprave občin, okrajev in pokrajin. Zavzemali so se še za od politike neodvisno šolstvo in upravo, zaščiteno zasebno lastnino, agrarno reformo, ki bi temeljila na preprečevanju razdrobitve kmetij, enakopravnosti vseh verskih prepričanj ter proti zlorabi vere v politične namene. V zunanji politiki so se, kot piše *Ptujski list*, zanašali predvsem na dobre odnose s slovanskimi državami, zlasti s Čehi.⁷⁶ Za svojo glavno nalogo si je stranka postavila finančno vprašanje in s tem skrb za srednji in nižji stan ter prizadevanje, "za blaženje gospodarskih nasprotji med stanovi in poklici."⁷⁷

⁷⁰ "Kakši šolski poduk zahteva Šerüгова »domača stranka?«, *Novine*, 14. 11. 1920, št. 46, str. 1–2; "Šerüгова domača stranka", *Novine*, 7. 11. 1920, št. 45, str. 2–3; "Nekaj od »Prekmurskoga lažnika«, *Novine*, 21. 11. 1920, št. 47, str. 4–5; "Prekmurci pazite!", *Novine*, 21. 11. 1920, št. 47, str. 7; "Šerüгова »domača verstvena stranka« je nesreča za naše ljudstvo! Zakaj?", *Novine*, 28. 11. 1920, št. 48, str. 1–3.

⁷¹ "Glasi", *Novine*, 31. 10. 1920, št. 44, str. 3;

⁷² "Volilni boj v Prekmurju", *Straža*, 26. 11. 1920, št. 131, str. 2.

⁷³ "Prekmurje", *Slovenec*, 21. 11. 1920, št. 267, str. 3.

⁷⁴ "Avtonomija in stranke", *Slovenec*, 3. 12. 1920, št. 276, str. 1.

⁷⁵ "JDS za edinstvenost in konsolidacijo države", *Slovenski narod*, 6. 11. 1920, št. 254, str. 2.

⁷⁶ "Program jugoslovenske demokratske stranke", *Ptujski list*, 31. 10. 1920, št. 44, str. 2; "Koga bomo volili 28. novembra?", *Ptujski list*, 28. 11. 1920, št. 48, str. 1; Dr. V. Kukovec, "Smernice JDS", *Ptujski list*, 28. 11. 1920, št. 48, str. 1–2; "Demokratska stranka in delavstvo", *Ptujski list*, 28. 11. 1920, št. 48, str. 2.

⁷⁷ "Volilci demokratije na noge!", *Slovenski narod*, 28. 11. 1920, št. 273, str. 3; "Odločitev", *Slovenski narod*, 21. 11. 1920, št. 267, str. 3; Gregor Žerjav, "Poziv naprednjakom na deželi", *Slovenski narod*, 27. 11.

Že 12. septembra 1920 je JDS v Narodnem domu v Ljubljani priredila zborovanje, v katerem je bil glavni govornik Albert Kramer, s čimer je začela svojo volilno kampanjo, govoril pa je tudi Karel Triller. V svojem govoru je pojasnil, da stranka vztraja pri ideji o državni enotnosti: "Mi hočemo eno svojo državo, enega vladarja, en parlament, eno vrhovno državno oblast, ki bo v vsem in vsakem času parlamentu odgovorna." Napadel je predvsem konkurenčno stranko SLS, ki jo je posredno obtožil morebitnih goljufij, ko je izjavil, da je volilni zakon tako zastavljen, da "klerikalci" ne bi mogli "s pritiskom in falsificiranjem popravljati srečo."⁷⁸

Mi kličemo na boj proti klerikalni stranki, ki hoče nas Slovence odtrgati od skupnega narodnega telesa ter ustvariti iz naših slovenskih pokrajin corpus separatum, ki bi naj bi tvoril oblast najopasnejšo struje v našem narodu — rimskega klerikalizma. (Živahno pritrdjevanje.)⁷⁹

S tem se je pričel predvolilni boj med JDS in SLS, boj, ki so mu glasila obeh strank namenjala največ črnila. Nosilec liste JDS je bil že večkrat omenjeni Ivan Tavčar, tedaj župan Ljubljane in urednik strankinega časopisa *Slovenski narod*, kamor je pisal kolumne in se v njih usmerjal, jasno, proti SLS, še zlasti proti članu SLS, Andreju Gosarju, ki sta si nasprotovala predvsem pri davčni in socialni politiki.⁸⁰

Po programih, po izjavah vodilnih politikov in po pisavi strankinih časopisov vidimo, da se v novi državi borita dva bistveno ločena sveta v svojih pogledih na bodočnost države za zmago Na eni strani so demokratje, na drugi pa radikalci z našo SLS. Demokratje so se opetovano izrekli za zakonodajni centralizem, enakopravnost ver in plemen in za upravno dekoncentracijo.⁸¹

Če je SLS demokrate označevala za centraliste, kapitaliste, protislovensko usmerjene brezvernike, jim JDS v svojih glasilih *Slovenski narod*, *Jutro*, *Tabor* in *Ptujski list* ni ostala dolžna. V *Slovenskem narodu* so na primer vsakodnev-

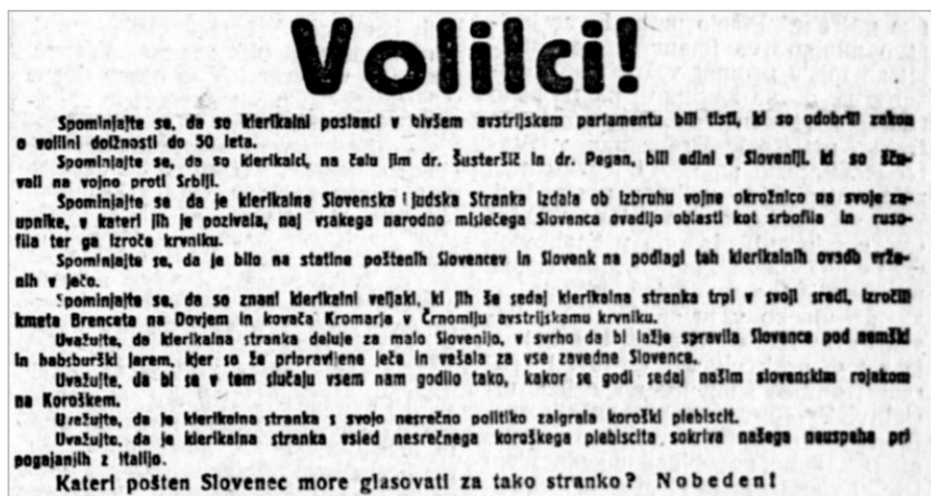
1920, št. 272, str. 1; "Zakaj bomo volili demokrate?", *Slovenski narod*, 27. 11. 1920, št. 272, str. 2; "Kako bomo volili?", *Slovenski narod*, 27. 11. 1920, št. 272, str. 2; "Volilci demokracije na noge!", *Slovenski narod*, 28. 11. 1920, št. 273, str. 3; Uvodno besedilo, *Jutro*, 23. 10. 1920, št. 54, str. 1; "Uradništvo in avtonomija", *Jutro*, 3. 11. 1920, št. 63, str. 1–2; "Boj za Jugoslavijo", *Jutro*, 28. 11. 1920, št. 85, str. 1; "Kaj more danes vedeti vsak volilec", *Jutro*, 28. 11. 1920, št. 85, str. 1.

⁷⁸ "Manifestacijsko zborovanje JDS", *Slovenski narod*, 14. 9. 1920, št. 209, str. 1.

⁷⁹ Prav tam.

⁸⁰ Ivan Tavčar, "Volilni manifest SLS", *Slovenski narod*, 29. 10. 1920, št. 248, str. 1; Ivan Tavčar, "Prvi odgovor", *Slovenski narod*, 12. 11. 1920, št. 259, str. 1; "Drugi odgovor", *Slovenski narod*, 13. 11. 1920, št. 260, str. 1–2.

⁸¹ "JDS za edinstvenost in konsolidacijo države", *Slovenski narod*, 6. 11. 1920, št. 254, str. 2.

JDS je v svojem glasilu *Slovenski narod* s tem razdelkom v novembru 1920 vse do volitev v Ustavodajno skupščino vsakodnevno opozarjal svoje pripadnike, zakaj naj ne glasujejo za SLS ("Volilci!", *Slovenski narod*, 26. 11. 1920, št. 271, str. 4 (ponavljajoč se sestavek v več številkah))

no objavljali razloge, zakaj ne glasovati za SLS. Očitali so jim "klerikalizem", poneumljanje kmeta, slabo gospodarsko oz. davčno politiko, imeli so jih za "že utrujeno" stranko brez moralnega čuta in inteligence, ki da "zasleduje le osebne in strankarske interese",⁸² ki bije nepošten boj, sloneč na množicah že ustaljenih volivcev,⁸³ zlasti na duhovščini, ki naj bi jo hujskali, da na ljudi apelirajo pri mašah, spovedi in prižnicah.⁸⁴

Klerikalci se zavedajo, da nič več ne stoji med ljudstvom na tako trdnih tleh, kakor pred vojno. Vedo prav dobro, da jim je dober del slovenskega ljudstva, ki so a preje vodili na vrvici, okrenil hrbet in si poiskal novo politično orientacijo.⁸⁵

⁸² "Klerikalni politiki", *Slovenski narod*, 10. 11. 1920, št. 257, str. 1

⁸³ "Program Jugoslov. Demokratske stranke za volitve v konstituanto", *Slovenski narod*, 24. 10. 1920, št. 244, str. 1–2; "Klerikalna volilna taktika", *Slovenski narod*, 28. 10. 1920, št. 247, str. 1; "Klerikalci povzročitelji draginje", *Slovenski narod*, 7. 11. 1920, št. 255, str. 3; "Klerikalna stranka in davki", *Slovenski narod*, 9. 11. 1920, št. 256, str. 3; "O čem klerikalci molče?", *Slovenski narod*, 10. 11. 1920, št. 257, str. 2; "Obrtno stališče za volitve v konstituanto", *Slovenski narod*, 11. 11. 1920, št. 258, str. 1; "Obrtniki in volitve", *Slovenski narod*, 14. 11. 1920, št. 261, str. 1–2; "Napravite konec klerikalnemu hujskanju proti Srbom!", *Slovenski narod*, 18. 11. 1920, št. 264, str. 3; "Kandidat obrtnikov pri SLS", *Slovenski narod*, 27. 11. 1920, št. 272, str. 1; "Reminiscence na bivšo dež. avtonomijo", *Slovenski narod*, 28. 11. 1920, št. 273, str. 1; "Volilna borba", *Jutro*, 27. 10. 1920, št. 57, str. 2; "Obrtniki in volitve", *Jutro*, 2. 11. 1920, št. 62, str. 1; "Ljubljana, 22. novembra", *Jutro*, 23. 11. 1920, št. 80, str. 1.

⁸⁴ "Priprave za volitve v Sloveniji", *Jutro*, 20. 10. 1920, št. 52, str. 2; "Političen teden", *Jutro*, 2. 11. 1920, št. 62, str. 2; "Ljubljana, 8. 11.", *Jutro*, 9. 11. 1920, št. 68, str. 1.

⁸⁵ "Politične vesti", *Slovenski narod*, 4. 11. 1920, št. 252, str. 2.

Podpirali pa so vendarle SKS, ki naj bi po njihovem združevala tako kmetovalce iz SLS, deloma liberalce.⁸⁶

V že omenjenem zborovanju se je Karel Triller usmerili tudi proti JSDS, ki ji je očital oprijemanja boljševizma ter da v stranki ne zastopajo interesov vseh slojev, še zlasti ne najrevnejših. "Jedro socijalnodemokratske stranke tvori boljševizem, ki je vrgel čez krov vse duševne delavce ter ima srce samo za industrijske delavce in proglašja vladno proletarijata",⁸⁷ *Tabor* pa jih je označil za nasilneže.⁸⁸

JDS je na liberalni strani prav tako predstavljala najodločnejšo nasprotnico komunizma, npr. ob splošni in železničarski stavki leta 1920 je podprla *Obznanilo*, uredbo, s katero se je za obdobje zasedanja Ustavodajne skupščine do sprejetja ustave prepovedala dejavnost komunističnih organizacij, in se tako postavila na stran oblasti. Njihova stališča so bila, da komunizem pomeni uničenje vsej kulturnih in civilizacijskih dosežkov meščanstva ter diktaturo manjšine nad večino, ki bi jo bilo potrebno zatreti, če ne gre drugače, tudi s silo. Tavčar je takoj po ustanovitvi komunistične stranke zapisal, da bo "komunizem poginil na vislicah".⁸⁹ Odločno so nastopili proti "boljševizmu", ki ga je *Tabor* označil za največji pokret dvajsetega stoletja.⁹⁰

Prav tako so ostro nastopili proti NSS, ki so jih obtožili "paktiranja" s komunistično stranko in socialnimi demokrati, da so neresna stranka z "otročjimi" kandidati, "katerih kvaliteta po večini ne zadostuje niti za občinske pisarje, ki nimajo pojma o velikih vprašanjih našega naroda in njegove države ter so le v enem veliki: v podcenjevanju razsodnosti naprednega ljudstva!"⁹¹ Prav tako jim je očitala, da "niso iti enega strela sprožili proti klerikalcem".⁹²

Kdor v resnici narodno misli in čuti, ne more voliti liste narodnih socialistov, ki sicer na vse kriplje kriče, da so radikalno narodni, v resnici pa igrajo pod eno odejo s socijalnimi demokrati in komunisti.⁹³

⁸⁶ Priprave za volitve v Sloveniji", *Jutro*, 20. 10. 1920, št. 52, str. 2; "Volilna borba", *Jutro*, 7. 11. 1920, št. 67, str. 2.

⁸⁷ Prav tam, str. 2.

⁸⁸ "To so seveda kavalirji!", *Tabor*, 23. 10. 1920, št. 49, str. 2.

⁸⁹ Ivan Tavčar, "Komunizem?", *Slovenski narod*, 18. 4. 1920, št. 88, str. 1.

⁹⁰ "Umirajoči pokret", *Tabor*, 3. 11. 1920, št. 57, str. 1; "Draginja in socijalizem", *Tabor*, 7. 11. 1920, št. 62, str. 2.

⁹¹ "Agitacijska sredstva NSS", *Jutro*, 21. 11. 1920, št. 79, str. 2; "Otročje postopanje", *Jutro*, 24. 11. 1920, št. 81, str. 3; "Zunanja in notranja politika", *Tabor*, 27. 10. 1920, št. 52, str. 2; "NS in volitve", *Tabor*, 28. 10. 1920, št. 53, str. 2; "Shod modraških razgrajčev", *Tabor*, 23. 11. 1920, št. 74, str. 1–2; "Zaplotna politika nar. socialistov", *Tabor*, 27. 11. 1920, št. 78, str. 1; "Kapitalistovi idealisti", *Tabor*, 27. 11. 1920, št. 78, str. 1; "Vzori čistosti", *Tabor*, 27. 11. 1920, št. 78, str. 1–2; "Volilcem NSS", *Tabor*, 28. 11. 1920, št. 79, str. 2; "Modraši", *Tabor*, 28. 11. 1920, št. 79, str. 2.

⁹² "Poštenjaki", *Slovenski narod*, 7. 11. 1920, št. 255, str. 3; "Narodni socijalci zvezani s klerikalci", *Tabor*, 27. 11. 1920, št. 78, str. 2.

⁹³ "Politične vesti", *Slovenski narod*, 4. 11. 1920, št. 525, str. 2; "Čisti značaji – narodni socijalisti", *Slovenski narod*, 27. 11. 1920, št. 272, str. 3; "Borno zborovanje NSS", *Slovenski narod*, 27. 11. 1920, št. 272, str. 2–3.

Poziv JDS proti komunistom na dan volitev ("Volilci!", *Slovenski narod*, 28. 11. 1920, št. 273, str. 5)

Samostojna kmetijska stranka (SKS): "V boj za staro pravdo!"

SKS je kot nova stranka, nastala je namreč pod vodstvom nekdanjega člana Narodno napredne stranke Ivana Puclja šele leto prej, 1. junija 1919, v predvolilnem boju svojo dejavnost gradila predvsem na lastni promociji. Ustanovitev SKS so liberalci tako materialno in politično podprli, čeprav so pri SKS ostro zavračali kakršnokoli zvezo z JDS in poudarjali svojo samostojnost.⁹⁴ Organizirala je vrsto zborovanj, shodov in sestankov, ki so bili najštevilčnejši na Štajerskem in na Dolenjskem. Na srečanjih so strankini odborniki opozarjali "kmetско ljudstvo na potrebo močne kmetске organizacije in vzorne discipline".⁹⁵ Pri vprašanju religije veri niso nasprotovali, so pa zagovarjali stališče, naj se je ne izrablja v politične namene. Somišljenike so pozivali, naj ustanavljajo knjižnice, bralna, izobraževalna in pevska društva ter seveda pridobivajo naročnike na njihovo glasilo *Kmetijski list*. Na shodih so v strankah izpostavljali predvsem položaj kmeta oz. kmetско samostojnost (pomoč pri nabavi kmetijskih strojev, pripomočkov, gnojil, infrastrukture, ustanavljanje kmečkim potrebam prilagojenih šole, skrajšanje vojaškega roka za kmete), dohodninski davek, izvozno tarifo ipd. Hkrati so zagovarjali enakopravnost in odpravo privilegiranja posamičnih stanov.⁹⁶ V volilnem boju so nastopili zlasti proti meščanskim strankam, pri čemer so bili najostrejši torej do SLS.

⁹⁴ "Vsej javnosti!", *Kmetijski list*, 28. 10. 1920, št. 44, str. 1.

⁹⁵ "Naši tabori, shodi in sestanki", *Kmetijski list*, 21. 10. 1920, št. 43, str. 2; "Naši tabori, shodi in sestanki", 11. 11. 1920, št. 46, str. 1; "Naši tabori, shodi in sestanki", 18. 11. 1920, št. 47, str. 3; "Naši tabori, shodi in sestanki", 25. 11. 1920, št. 48, str. 2. Glej tudi: "Šmartno ob Dreti", *Kmetijski list*, 7. 10. 1920, št. 41, str. 2; "Tabor SKS v Želimljah pri Ljubljani", *Kmetijski list*, 28. 10. 1920, št. 44, str. 2; "Pri Sv. Križu na Murskem Polju", *Kmetijski list*, 4. 11. 1920, št. 45, str. 2.

⁹⁶ "Slovenskemu kmetu, slovenskemu ljudstvu!", *Kmetijski list*, 21. 10. 1920, št. 43, str. 1.

Voditelji teh strank, v mestih meščanski sloji, po deželi pa duhovniki in nekaj mogotcev, so si, ko so po kmetiskih hrbtičkih zlezli na poslanske in pozneje na ministrske stolčke, ustvarili monopol na politiko, češ: ti, kmet, nas le poslušaj, saj itak nisi za politiko!⁹⁷

Po njihovem mnenju pri SLS kmeta niso dobro zastopali oz. mu celo škodili⁹⁸ ter zlorabljali vero v politične namene: "Nesramneži! Kdo je bolj nekrščanski kot oni sami?"⁹⁹ Zapisali so, da se zavzemajo za avtonomijo le zato, ker vedo, da v Jugoslaviji nimajo večine, tako kot na Slovenskem.¹⁰⁰

Z liberalci do večjih konfliktov ni prihajalo, češ da jih niti niso jemali za konkurenco,¹⁰¹ da so zgolj "pojejo slavo sebi in vlečejo obrtnika in trgovca".¹⁰²

Nekaj kritik je bilo usmerjenih tudi k socialnim demokratom, ki so jih obtožili, da so s tem, ko so se delavci sami organizirali, pri tem izključili možnost sodelovanja s kmeti, kar bi lahko vodilo v skupni cilj, da bi oblast nad narodi in državo imeli kmetje in delavci. Poudarili so tudi, da so volivci na podeželju teritorij SKS, delavskim strankam pa očitali, da "rinejo nepošteno na deželo s svojo organizacijo".¹⁰³ Njihovo glavno vodilo v volitvah je torej bilo: "Kar je na deželi, spada vse v eno stranko in ta je naša SKS, ki ima v programu zaščito vsakogar na deželi: kmeta, delavca in obrtnika."¹⁰⁴

Jugoslovanska socialna demokratska stranka (JSDS): "Volite možé dela!"¹⁰⁵

Prva socialnodemokratska stranka na Slovenskem je kot delavska stranka v predvolilnem boju poudarjala socialno enakopravnost in gospodarsko varnost

⁹⁷ "Tabor SKS v Želimljah pri Ljubljani", *Kmetijski list*, 28. 10. 1920, št. 44, str. 2.

⁹⁸ "Mi in druge stranke", *Kmetijski list*, 11. 3. 1920, št. 11, str. 2; "Demokrati se razkrinkavajo", *Kmetijski list*, 8. 7. 1920, št. 28, str. 3; "Brezpomembna stranka", *Kmetijski list*, 21. 10. 1920, št. 43, str. 2; "Tovariši, pozor!", *Kmetijski list*, 21. 10. 1920, št. 43, str. 2; "Kako je skrbela SLS: za kmeta?", *Kmetijski list*, 28. 10. 1920, št. 44, str. 1; "Naša prva zmaga", *Kmetijski list*, 4. 11. 1920, št. 45, str. 1; "Zakaj gremo svojo pot?", *Kmetijski list*, 11. 11. 1920, št. 46, str. 1; "Velik pomen našega nastopa", *Kmetijski list*, 18. 11. 1920, št. 47, str. 1; "Klerikalci", *Kmetijski list*, 18. 11. 1920, št. 47, str. 2–3; "Klerikalci", *Kmetijski list*, 25. 11. 1920, št. 48, str. 1–4; "Kdo je imel od vojne profit? Kdo je povzročil prisilne rekvizicije? Kdo je agitiral za vojna posojila in za nadaljevanje vojske?", *Kmetijski list*, 25. 11. 1920, št. 48, str. 2.

⁹⁹ "Slovenski gospodar in carina", *Kmetijski list*, 29. 7. 1920, št. 31, str. 3; "Neomajena katoliška načela klerikalcev", *Kmetijski list*, 25. 11. 1920, št. 48, str. 2.

¹⁰⁰ "Zakaj je 'Slovenska ljudska stranka' za avtonomijo?", *Kmetijski list*, 25. 11. 1920, št. 48, str. 2.

¹⁰¹ "Klerikalci, liberalci in mi", *Kmetijski list*, 7. 9. 1920, št. 37, str. 1.

¹⁰² "Obrtni kandidati JDS, SLS in SKS", *Kmetijski list*, 18. 11. 1920, št. 47, str. 1.

¹⁰³ "Demokrati se razkrinkavajo", *Kmetijski list*, 8. 7. 1920, št. 28, str. 3.

¹⁰⁴ "Volilna borba", *Kmetijski list*, 30. 9. 1920, št. 40, str. 1.

¹⁰⁵ "Volite možé dela!", *Naprej*, 25. 11. 1920, št. 272, str. 1.

posameznikov. V narodnem vprašanju se je zavzemala za oblikovanje enotne jugoslovanske države, a je bila proti nadvladi ene države nad drugimi.¹⁰⁶ Zahtevala je obvezen, brezplačen in neverski pouk v ljudskih in izobraževalnih šolah in brezplačno višje šolstvo.¹⁰⁷ Hkrati je poudarjala moč proletariata in sledenje socializmu oz. socialistični revoluciji. Etbin Kristan je na enem izmed shodov JSDS dejal: "Vprašanje le to, kako se bomo v tej socijalni revoluciji vedli, kako se bomo pripravljali na zadnji čin, kadar pride, da ga izvršimo zmagovito. Pripravljati se moramo ne le, da prekucnemo stari kapitalistični svet, ampak da postavimo na njegovo mesto nekaj boljšega /.../"¹⁰⁸

V njihovem glasilu *Naprej*, s katerim je vodstvo JSDS po pretresih leta 1920 obnovilo stranko,¹⁰⁹ so pisali:

Smo pristaši svetovnega nazora, ki ga smatramo, da je najnaprednejši, katerega ideje bodo s svojim uresničevanjem dvignile človeštvo na višji kulturni nivo, mu nudile vedno boljše življenjske pogoje. Kdor gre v boj za svetovni nazor, načela in ne za osebe, ki naj bodo na vrhuncu in izkoriščale množice, ta misli pošteno.¹¹⁰

Tik pred volitvami so apelirali na svoje pristaše tako:

Ali naj gre volilec takoj po volitvi domov? – Nikakor ne in za nobeno ceno ne. Volilec naj poišče svoje pristaše in naj jim pomaga pri agitaciji od osebe do osebe in od hiše do hiše, dokler ni prepričan, da je že zadnji njegov prijatelj in znanec glasoval. Šele nato naj gre domov.¹¹¹

V največji meri se je obrnila proti meščanskim strankam in zlasti katoliškemu gibanju, saj je zahtevala strogo ločitev cerkve od države in razglasitev vere za zasebno zadevo.¹¹² SLS so obtoževali, da se opirajo na nekdanjo kariero

¹⁰⁶ "Sijajen shod soc. dem. stranke v Ljubljani", *Naprej*, 21. 10. 1920, št. 243, str. 1–2; "Volite može dela!", *Naprej*, 25. 11. 1920, št. 272, str. 1; Državni uradnik, "Državnim uradnikom v premislek", *Naprej*, 25. 11. 1920, št. 272, str. 1–2; Štefan Z. Ivanič, "Ustava in narodno zdravje", *Naprej*, 25. 11. 1920, št. 272, str. 2; "Volite socijal-demokratsko", *Naprej*, 25. 11. 1920, št. 272, str. 3. "Včerajšnji sijajni volilni shod", *Naprej*, 26. 11. 1920, št. 273, str. 2.

¹⁰⁷ Jurij Perovšek, *Programi političnih strank, organizacij in združenj na Slovenskem v času Kraljevine SHS* (Ljubljana 1998), str. 7 (dalje: Perovšek, *Programi političnih strank, organizacij in združenj na Slovenskem*).

¹⁰⁸ "Sijajen shod soc. dem. stranke v Ljubljani", *Naprej*, 20. 10. 1920, št. 242, str. 1–2.

¹⁰⁹ Pomladi 1920 se je od stranke odcepila radikalna, "levičarska" struja in ustanovila Delavsko socialistično stranko Slovenije (DSSS), ki se je aprila vključila v vsejugoslovansko komunistično stranko. Zato so na izrednem kongresu JSDS 3. marca delegati JSDS in (takrat še) DSSS podpisali odcepitev, 13. aprila je bil na pogajanjih med delegati obeh strank celo podpisan sporazum o prenehanju obstoja JSDS, čemur se je vodstvo JSDS nato odreklo (Vida Deželak Barič, "Stranke marksističnega idejnopolitičnega tabora na Slovenskem 1896–1941", *Prispevki za novejšo zgodovino* 57, št. 1, str. 84–111).

¹¹⁰ "Načela ali osebe", *Naprej*, 17. 11. 1920, št. 267, str. 1.

¹¹¹ "Pozor volilci", *Naprej*, 27. 11. 1920, št. 274, str. 1.

¹¹² "Dnevna kronika", *Naprej*, 11. 11. 1920, št. 260, str. 2.

iz Avstro-Ogrske¹¹³ ter da na volivce vplivajo z vsemi možnimi triki,¹¹⁴ tako z osebnim vplivom kot agitacijo duhovništva in s cerkveno avtoriteto.¹¹⁵ Označili so jih za oderuške veleposestnike, bogate škofo, republikance in jih obtožili izkoriščanja delavca za lastne finančne interese.¹¹⁶

JDS so pri JSDS enačili s "klerikalci", saj naj bi podpirali meščanske interese, interese kapitalizma ("Demokratska stranka ni stranka malih ljudi, ampak stranka kapitalistov, ki izrabljajo v dosego svojih ciljev tudi tisto nekapitalistično inteligenco /.../"¹¹⁷).¹¹⁸

Obe meščanski stranki sta bili deležni oznak "zastarelosti", pretirane birokracije, dobičkarstva in izkoriščevalnosti. "Sedaj poginjata JDS in SLS kot ribniški konj, ko se je bil pravkar navadil stradati, pa je crknil."¹¹⁹

NSS so imeli za "zapeljano tržaško delavstvo", ki "trajno in odkrito ruši disciplino v vrstah zavednega delavstva in pomaga raznim političnim špekulantom na noge."¹²⁰ Pri *Naprej* so ugotavljali, da gre za liberalno stranko, ki je nastala zaradi "idealstov, ki so iz gole lahkovernosti in pomanjkljive razredne zavesti verjeli lepim besedam".¹²¹ Na svoje volivce so apelirali, naj ne nasedajo temu, da gre za socialistično stranko, ter NSS obrnejo hrbet.¹²²

Obrnili so se tudi proti komunizmu in KSJ, ki so jo po njunem burnem razkolu poimenovali za "skrajnost" in "stranko norcev",¹²³ jo obtoževali goljufij in jo označili za sleparko, ki "svetu laže, da se bori za uveljavljenje čistih in pravih demokratskih principov."¹²⁴ Stranki so očitali nasilno revolucijo¹²⁵ in zapeljevanje delavcev: "Velike posledice že ima od buržuazije najeti in posneševani

¹¹³ "Osvobodilni program Slovenske ljudske stranke", *Naprej*, 27. 10. 1920, št. 248, str. 1.

¹¹⁴ "Volilni boj v Sloveniji", *Naprej*, 17. 11. 1920, št. 267, str. 3.

¹¹⁵ "Naš volilni boj sijajno napreduje", *Naprej*, 16. 11. 1920, št. 264, str. 1.

¹¹⁶ "Črni preroki – klerikalci", *Naprej*, 25. 11. 1920, št. 272, str. 3; "Voditelji SLS in njihovi milijoni", *Naprej*, 20. 11. 1920, št. 268, str. 3; "Vsem, ki stradate, ste brez stanovanj in nimate kaj obleči, zahvalite se klerikalizmu in kapitalizmu za to", *Naprej*, 22. 11. 1920, št. 269, str. 2; "Milijonarji! Vaša zagovornica je SLS", *Naprej*, 22. 11. 1920, št. 269, str. 2; Jakob Vehovec, "Odgovor g. Fr. Smoletu", *Naprej*, 23. 11. 1920, št. 270, str. 3.

¹¹⁷ "Volilni proglas demokratske zajednice", *Naprej*, 21. 10. 1920, št. 243, str. 2.

¹¹⁸ "Volilni program JDS in delavstvo", *Naprej*, 23. 10. 1920, št. 245, str. 1–2; "Ogledalo naših »demokratov«, *Naprej*, 12. 11. 1920, št. 261, str. 1–2; "Bedasta opazka Jutra", *Naprej*, 20. 11. 1920, št. 268, str. 2.

¹¹⁹ "Volilni boj v Sloveniji", *Naprej*, 23. 11. 1920, št. 270, str. 2.

¹²⁰ "Samostojni narodni socialisti", *Naprej*, 17. 11. 1920, št. 267, str. 1; "Zizibambule iščejo pristaše", *Naprej*, 18. 11. 1920, št. 266, str. 1.

¹²¹ "Samostojni narodni socialisti", *Naprej*, 17. 11. 1920, št. 265, str. 1.

¹²² "Velikanska polomija Krumirske Ne Se Se", *Naprej*, 26. 11. 1920, št. 273, str. 2.

¹²³ "Kaj so in kaj hočejo komunisti", *Naprej*, 26. 11. 1920, št. 273, str. 2; "Volite socijal-demokratično!", *Naprej*, 27. 11. 1920, št. 274, str. 3.

¹²⁴ "Komunistična sleparija", *Naprej*, 23. 11. 1920, št. 270, str. 1; "Komunisti lažejo in obrekujejo", *Naprej*, 24. 11. 1920, št. 271, str. 3; "Dvojna igra komunistov", *Naprej*, 30. 11. 1920, št. 276, str. 2.

¹²⁵ "Komunisti in parlament", *Naprej*, 29. 10. 1920, št. 250, str. 1; "Ostra kritika", *Naprej*, 4. 11. 1920, št. 254, str. 1; "Komunisti firče", *Naprej*, 26. 11. 1920, št. 273, str. 2.

komunizem, ne le v organizatoričnem, ampak tudi v materialnem in socialnem oziru /.../.¹²⁶

Narodno socialistična stranka (NSS): "Malkontenti na plan!"¹²⁷

NSS je bila ena izmed na novo vzklih strank liberalnega tabora, ustanovljena 7. decembra 1919 po češkem zgledu na načelih meščanske liberalne levice in socialistov. Zavzemala se je za socialistični družbeni red in zmago delavstva nad gospodarskim kapitalizmom,¹²⁸ zahtevala je osemurni delavnik, plačan delavski dopust, delavski zbornici, socialnem zavarovanju, izvedbo agrarne reforme, pa tudi za izboljšanje socialnega položaja invalidov.¹²⁹ Čeprav mnogi menijo, da sta tako SKS kot NSS nastali kot politični maneuver liberalnega tabora v boju proti SLS, pa pri ustanovitvi narodnih socialistov JDS ni sodelovala.¹³⁰ V njej so se sicer združili nekdanji podporniki JDS ter nekdanji člani JSDS, ki jim socialdemokratska stranka ni bila blizu zaradi njene internacionalistične usmeritve. NSS je svoje poglede najprej izražala v dnevniku *Jugoslavija*, od leta 1920 pa je bilo njeno glasilo *Nova pravda*. V svojem programu so se zavzemali za spremembo kapitalistične gospodarske organizacije v socialistično, mezno razmerje pa v solastninsko, kar bi lahko dosegli s socializacijo kapitalističnih podjetij.¹³¹ Poleg splošne, enake, tajne in neposredne volilne pravice zagovarjala še načelo, naj imajo tudi narodne manjšine pravico do svojih predstavnikov v parlamentu.¹³² Veliko pozornosti so namenili tudi begunski problematiki

¹²⁶ "Pred strankinim zborom", *Naprej*, 27. 10. 1920, št. 248, str. 1.

¹²⁷ "Ta plava je ta prava!", *Nova pravda*, 26. 11. 1920, št. 58, str. 3.

¹²⁸ "Za ves naš narod", *Nova pravda*, 4. 11. 1920, št. 39, str. 1; "Proletarci! Vsi kot en mož", *Nova pravda*, 11. 11. 1920, št. 45, str. 1.

¹²⁹ Načelstvo Narodno-socialistične stranke, "Naš oklic", *Nova pravda*, 23. 10. 1920, št. 34, str. 5–6; "Kaj hočemo?", *Nova pravda*, 2. 11. 1920, št. 37, str. 1; "Za ves naš narod", *Nova pravda*, 4. 11. 1920, št. 39, str. 1; "Manifestacijski shod", *Nova pravda*, 6. 11. 1920, št. 41, str. 1; "K našemu socialnemu programu", *Nova pravda*, 10. 11. 1920, št. 44, str. 2; "K našemu socialnemu programu", *Nova pravda*, 11. 11. 1920, št. 45, str. 1–2; "K našemu socialnemu programu", *Nova pravda*, 13. 11. 1920, št. 47, str. 1–2; "K našemu socialnemu programu", *Nova pravda*, 15. 11. 1920, št. 48, str. 1–2; "K našemu socialnemu programu", *Nova pravda*, 20. 11. 1920, št. 53, str. 1–2; "K našemu socialnemu programu", *Nova pravda*, 22. 11. 1920, št. 54, str. 2; "Kdo bo volil narodno socialistično stranko?", *Nova pravda*, 25. 11. 1920, št. 57, str. 2.

¹³⁰ Perovšek, *Programi političnih strank, organizacij in združenj na Slovenskem v času Kraljevine SHS*, str. 34.

¹³¹ Prav tam, str. 23–24; Metod Mikuž, *Oris zgodovine Slovencev v stari Jugoslaviji* (Ljubljana, 1965), str. 193.

¹³² Perovšek, *Programi političnih strank, organizacij in združenj na Slovenskem*, str. 24; "Naša lastna krivda!", *Nova pravda*, 23. 10. 1920, št. 34, str. 1.

(leta 1920 predvsem primorskim beguncem),¹³³ pri čemer so zlasti za glasove beguncev z italijanskega zasedenega ozemlja tekmovali v glavnem z JDS.¹³⁴

V volilnem boju so nastopili proti vsem ostalim strankam:

Boj, v katerega stopamo kot mlada stranka, je za naše celokupno ljudstvo največjega pomena, ker od njihovega izida je za dolga leta odvisna njegova bodočnost. Stare politične stranke so s svojim koruptnim delovanjem in s svojo nezmožnostjo pokazale, da nimajo več pravice do življenja in njihov boj za obstanek ni boj za ideje, temveč boj za strankarska korita, ki se polnijo iz ljudskega premoženja.¹³⁵

JDS je bila po njihovem preveč konservativna in preveč kapitalistična.¹³⁶ V *Novi pravdi* so jih označili za sleparje, ki skušajo prevarati "trgovce in obrtnike, hišne posestnike in javne uradnike, kateri so toliko in tolikokrat škripali z zobmi" in karali njihovo dosedanje delo v Beogradu. Označili so jih za zastopnike kapitalističnih interesov.¹³⁷ Zapisali so, da je župan Ivan Tavčar le marioneta "v rokah pretkanih in častihlepnih mladincev",¹³⁸ ki ga je stranka izkoriščala, da bi v mestu Ljubljana pridobila čim več glasov. Tako so zapisali v svojem glasilu:

Imamo nebroj somišljenikov, ki se vesele našega čilega poleta in ki bodo brezdomno z nami volili, akoravno so bili doslej pristaši starih izžitih strank. So to mali kmetje, kmetijski in tovarniški delavci, hlapci, rudarji, obrtniki in rokodelci vseh strok, mali trgovci, železničarji, učitelji, zasebni in javni nameščenci, zdravniki, sodniki, profesorji in do malega vsi begunci (stranka beračev). Vsi ti trpeči in od kapitalistov zasmehovani sloji imajo smisel za resnično narodnost in za pravilni socializem; salonski demokratizem, s katerim se ponaša JDS, je našim somišljenikom tuj.¹³⁹

¹³³ "Begunci in volitve", *Nova pravda*, 3. 11. 1920, št. 38, str. 1; "Demokrati – izdajalci beguncev", *Nova pravda*, 6. 11. 1920, št. 41, str. 2; "Dnevne vesti", *Nova pravda*, 6. 11. 1920, št. 41, str. 3; "Begunci, zapomnite si!", *Nova pravda*, 24. 11. 1920, št. 56, str. 4; "Politične vesti", *Nova pravda*, 24. 11. 1920, št. 56, str. 4.

¹³⁴ "K begunskemu programu", *Tabor*, 28. 11. 1920, št. 79, str. 1–2; "Begunci! Begunci!", *Tabor*, 28. 11. 1920, št. 79, str. 6; Goriški begunc, "Za katero stranko naj begunci pri prihodnjih volitvah glasujejo", *Tabor*, 2. 11. 1920, št. 252, str. 1–2; "Begunski program", *Slovenski narod*, 28. 11. 1920, št. 273, str. 1; "Narodni socialci proti beguncem", *Jutro*, 21. 11. 1920, št. 79, str. 1.

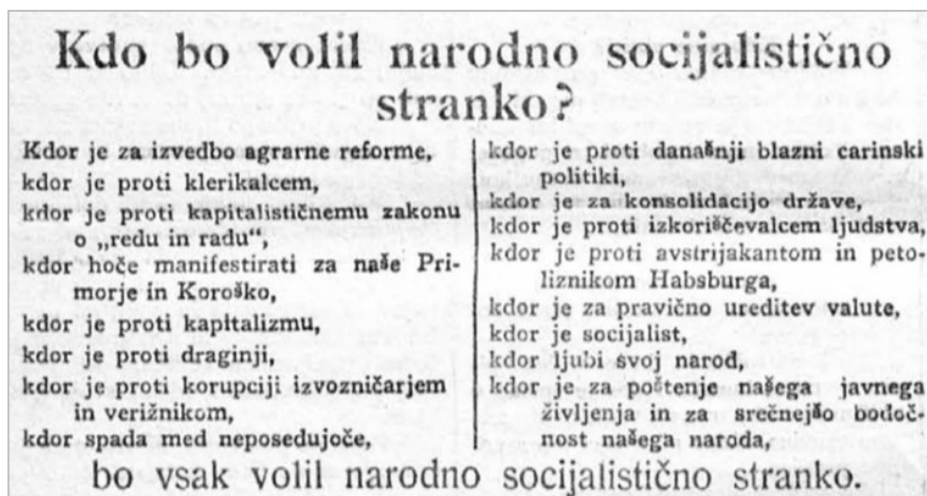
¹³⁵ "Našim somišljenikom", *Nova pravda*, 29. 10. 1920, št. 35, str. 2–3.

¹³⁶ "Kaj je JDS?", *Nova pravda*, 2. 11. 1920, št. 37, str. 2.

¹³⁷ "Volilni program JDS in delavstvo", *Naprej*, 23. 10. 1920, št. 245, str. 1–2.

¹³⁸ "Dr. Tavčar – slamnati mož", *Nova pravda*, 25. 11. 1920, št. 57, str. 1.

¹³⁹ "Našim somišljenikom", *Nova pravda*, 26. 11. 1920, št. 58, str. 3.

Poziv volivcem s strani NSS, objavljen v glasilu *Nova pravda* ("Kam boš spustil kroglico 28. novembra?", *Nova pravda*, 25. 11. 1920, št. 57, str. 2)

Rivalstvo med JDS in NSS je kazalo na razkol znotraj liberalnega tabora, pri čemer se je kritika NSS osredotočala na kopičenje bogastva voditeljev JDS ter poudarjala, da je JDS "pogrebna forma liberalizma, ki je po vojni propadel po celem svetu in bo propadel tudi pri nas".¹⁴⁰

Za delavski stranki JSDS, ki so jo označili za "nemškutarske socije", in KSJ so zapisali, da podpirata nasilje in razdor med delavci in o njihovi stranki širijo laži.¹⁴¹ Skupaj z SLS in z JDS so jih krivili, da so kot vladajoči "prepustili" Italiji Primorsko z Rapalsko pogodbo.¹⁴² JSDS in KSJ so očitali, da pozabljajo na narodnost in zgolj "napihujejo" idejo od mednarodnem socializmu, ki naj bi jo že "zdavnaj izbrisala štiriletna vojna v znamenju mednarodne vzajemnosti internacionalnega programa".¹⁴³ Zlasti KSJ so očitali še, da niso imeli zastavljenega programa za dobro delavca ter da: "komunistična ideja na Slovenskem nima tal in le zapeljevanje delavstva je, če se z njo uganja pravcati humbug".¹⁴⁴

SLS so očitali, da ne zastopa interesov delavcev in da deluje zoper njih, *Večerni list* pa so obtožili podpihovanja in razširjanja laži o socialističnih orga-

¹⁴⁰ Perovšek, *Liberalizem in vprašanje Slovenstva*, str. 118.

¹⁴¹ "Napreju", *Nova pravda*, 29. 10. 1920, št. 35, str. 2–3; "Komunisti delajo razdor", *Nova pravda*, 30. 10. 1920, št. 36, str. 2; "Smešnice iz Napreja", *Nova pravda*, 4. 11. 1920, št. 39, str. 2.

¹⁴² "Ne priznamo", *Nova pravda*, 12. 11. 1920, št. 46, str. 1.

¹⁴³ "Socialdemokrati nekdanj in sedaj", *Nova pravda* 17. 11. 1920, št. 50, str. 2.

¹⁴⁴ "Kaj so delali", *Nova pravda*, 18. 11. 1920, št. 51, str. 1.

nizacijah ter sejanja razdora med delavstvom.¹⁴⁵ Pri NSS se s katoliškim taborom prav tako niso strinjali glede vprašanja vere ter zavzemali stališče, da je vero potrebno izključiti iz politike. SLS-ovo podpiranje vere so označili za zastarelo, nemoderno: "Za državo in človeško družbo vera ni glavna stvar in naglaševanje ravno katoliškega verskega momenta v naši državi, ki je mnogoverni, je znak velikega nerazumevanja državnih potreb in neumevanja duha časa."¹⁴⁶ Zamerili so jim podpis Rapalske pogodbe in jih krivili za izid Koroškega plebiscita ter jih spominjali, da so v času vojne "hujskali proti Srbom in Rusom", na drugi strani pa so JDS obtoževali, da so se "prodali Srbom".¹⁴⁷

Komunistična stranka Jugoslavije (KSJ): "V boj za končno osvoboditev iz današnje neznosne sužnosti!"¹⁴⁸

KSJ se je v svojem programu zavzemala za revolucionarne politične in družbenogospodarske spremembe, republikansko obliko vladavine, enako in tajno volilno pravico vsakega državljan ali državljanke nad 20 let, svobodo tiska, združevanja, zborovanja, veroizpovedi, že omenjeno ločitev cerkve od države, ukinitev smrtne kazni in brezplačno osnovno šolstvo. Na socialno-gospodarskem področju pa so zahtevali podržavljanje rudnikov, železnic, veleindustrije, vodnih sil, bank, agrarno reformo in nacionalizacijo veleposestev. V programu so se zavzemali še za osemurni delavnik, pravico do stavke, pravico do enotedenskega dopusta in uvedbo zakonsko določene minimalne mezde.¹⁴⁹

Usmerili so se predvsem proti meščanskim, "buržuaznim" strankam, ki so jim očitali zlasti kapitalistično usmerjenost in koristoljubje: "Vsi ti govori Tavčarjevi, Gosarjevi, Deržičevi in Kristanovi so podobni eden drugemu, ker so vsi ti govori zastopali interese kapitalističnega razreda, interese buržoazije."¹⁵⁰ Volilni boj so tako slikovito opisali v njihovem glasilu *Rdeči prapor*:

/.../ klerikalci in kmetijska stranka, demokratje in narodni socijalisti so planili na noge, vrgli se med široke sloje ljudstva, obdelujejo jih z obljubami in grožnjami, z

¹⁴⁵ "Klerikalstvo in delavstvo", *Naprej*, 23. 10. 1920, št. 245, str. 2; "Demagogija "Večernega lista", *Naprej*, 29. 10. 1920, št. 250, str. 3.

¹⁴⁶ "Osvobodilni program Slovenske ljudske stranke", *Naprej*, 27. 10. 1920, št. 248, str. 1.

¹⁴⁷ "Volilci", *Nova pravda*, 26. 11. 1920, št. 58, str. 4.

¹⁴⁸ "Delavno ljudstvo Jugoslavije", *Rdeči prapor*, 10. 11. 1920, št. 47, str. 1–2.

¹⁴⁹ Perovšek, *Programi političnih strank, organizacij in združenj na Slovenskem*, str. 12–1; "Volilna gesla in programi strank na Slovenskem", *Rdeči prapor*, 6. 10. 1920, št. 37, str. 1; "Volilni boj", *Rdeči prapor*, 2. 11. 1920, št. 45, str. 1; "Protestni shod proti zakonu o "delu in Redu", *Rdeči prapor*, 20. 11. 1920, št. 50, str. 4; "Kmečko delovno ljudstvo in volitve", *Rdeči prapor*, 20. 10. 1920, št. 41, str. 1.

¹⁵⁰ "Shodi meščanskih strank." *Rdeči prapor*, 26. 11. 1920, št. 52, str. 3.

Komunistična stranka Jugoslavije je ostalim strankam očitala zlasti podpiranje kapitalističnega sistema ("Če si za vlado bogatašev", *Rdeči prapor*, 13. 11. 1920, št. 48, str. 1)

medom in gorjačami, sipajo nebroj listov, letakov, oklicev, da natrosijo zbeganim množicam pesem v oči da ne bi videle, da se ne bi spoznale na položaj!¹⁵¹

JSDS, ki so ji namenili precej kritike, še zlasti njihovemu glasilu *Naprej*, so očitali pretencioznost, neupoštevanje socialističnih vrednot, neiskreno blatenje komunistov ter zanemarjanja kmeta in delavca,¹⁵² njihovo izkoriščanje za namene volitev.¹⁵³ Kritika je bila usmerjena tudi proti njihovi kandidatni listi, ki naj ne bi dajala možnosti besede delavcu ali kmetu:

Na prva mesta, ki po njihovem računu pridejo v poštev so postavili falirane študente, bivše oficirje, milijonarje, bivše kraljevske ministre in poverjenike in niti enega delavca ali kmeta. /.../ Resnične delavce in kmete so postavili zadaj, tako da po volilnem zakonu ne more biti noben delavec ali kmet izvoljen na listi "socijal" demokratske stranke /.../.¹⁵⁴

¹⁵¹ "Volilni boj", *Rdeči prapor*, 2. 11. 1920, št. 45, str. 1.

¹⁵² "Po volitvah", *Rdeči prapor*, 2. 12. 1920, št. 53, str. 1; "Lopovščina socijal-demokratov na Štajerskem razkrinkana", *Rdeči prapor*, 26. 11. 1920, št. 52, str. 1; "Socialpatriotska komedija v Unionu", *Rdeči prapor*, 20. 10. 1920, št. 41, str. 2; Koroški delavec, "Gospoda socijaldemokrati! Kje je vaša internacionalnost?", *Rdeči prapor*, 23. 10. 1920, št. 42, str. 3; "Celjski zbor Socijal-patriotov« stranka", *Rdeči prapor*, 5. 11. 1920, št. 46, str. 2–3; "Strokovne organizacije kot dekle JSDS", *Rdeči prapor*, 10. 11. 1920, št. 47, str. 3; "Žaba, vol in socijal-demokracija", *Rdeči prapor*, 24. 11. 1920, št. 51, str. 2; "Kakor vlačuge nadlegujejo volilce", *Rdeči prapor*, 26. 11. 1920, št. 52, str. 4; "Politična sredstva slovenskih socijal-patrijotov", *Rdeči prapor*, 7. 12. 1920, št. 55, str. 2–3; "Kako sleparijo socijalpatrijotje svoje volilce na Štajerskem in Koroškem", *Rdeči prapor*, 7. 12. 1920, št. 55, str. 2; "Klerikarizem in 'socijal' demokratje", *Rdeči prapor*, 20. 10. 1920, št. 41, str. 3.

¹⁵³ "Razno", *Rdeči prapor*, 23. 10. 1920, št. 42, str. 4; "Kaj so socijal-demokratje nekoč rekli", *Rdeči prapor*, 30. 10. 1920, št. 44, str. 3.

¹⁵⁴ "Socijalpatrijotini kandidatje za poslance", *Rdeči prapor*, 13. 11. 1920, št. 48, str. 4.

NSS so očitali "kapitalistično hinavščino", sicer pa jo enačili z JSDS.

JDS so očitali, da podpirajo pretiran militarizem in vojno ("Liberalci so za to, da se Jugoslavija pripravlja na vse kriplje na vojno z Italijo in tudi z Nemško Avstrijo /.../ liberalci želijo v doglednem času pognati naše fante v krvavo vojno!") in podpiranje kapitalistične ideologije ("Debelo tiskano se zahteva zaščita zasebne lastnine, kar se po domače pravi: ustava naj postavno zagotovi kapitalistom vse, kar so nakrali, naropali in nagrabili").¹⁵⁵ O ustanovitvi SKS so, podobno kot pri katoliškem taboru, zavzemali stališče, da niso "niti samostojni, niti res kmečki", saj naj bi bila ustanovljena na pobudo Gregorja Žerjava, člana JDS, ki naj bi si s tem zagotovil, da bi več liberalcev prišlo do poslanskih mandatov.¹⁵⁶

Tudi SLS so očitali hinavščino, pripisali so jim krivdo za slabo socialno stanje delavcev in kmetov, saj naj bi bili kot vodilna stranka na Slovenskem odgovorni zanje, ter spodbujanje vojne. Prav tako so SLS v KSJ spominjali na dejanja, ki so se izvršila v imenu vere, ki jo je stranka zagovarjala, v preteklosti in neupoštevanje "njihovih lastnih naukov".¹⁵⁷

Domača verstvena (gospodarska) stranka: "Vsem Slovencom severno Müre!"¹⁵⁸

DVS je bila lokalna liberalna stranka, ki so jo v Murski Soboti ustanovili šele tik pred volitvami, 9. novembra 1920, na pobudo JDS. Njen predsednik je bil Anton Koder. Cilj stranke je bil zastopanje vseh Slovencev "v krajini severno Müre", ne le kmetov, temveč tudi delavcev oz. "ljudi vseh stanov", v skupni jugoslovanski državi.¹⁵⁹ V programu so navedli tudi, da se zavzemajo za pomoč kmetom pri razdelitvi veleposestnikov zemlje, da bi Prekmurje dobilo industrijo za lokalne potrebe ter za ureditev cestnih in železniških povezav.

Naša istinska briga more biti, ka se ednok vsem Slovencom severno Müre pomága do bogšega življenja, trebej v mišlenji meti cejlo našo krajino. Pri tom deli trebej vküper stopiti tak kmeti, kak polskom delavci, mëštri i delavci. Vsi moremo vküper stopiti, več kak nás je, bogše in vékše de naše delo, bogše de nam všém šlo.¹⁶⁰

¹⁵⁵ "Volilna proglaša demokratske in samostojne kmečke stranke", *Rdeči prapor*, 27. 10. 1920, št. 43, str. 2–3.

¹⁵⁶ "Samostojna 'Kmetijska' stranka", *Rdeči prapor*, 27. 10. 1920, št. 43, str. 3.

¹⁵⁷ "Hinavščina", *Rdeči prapor*, 30. 10. 1920, št. 43, str. 1–2; "Bralcem "Večernega lista"", *Rdeči prapor*, 26. 11. 1920, št. 52, str. 4.

¹⁵⁸ "Slovenci!", *Prekmurski glasnik*, 14. 11. 1920, št. 15, str. 1.

¹⁵⁹ Prav tam; "Začasni tanač Domače verstvene stranke", *Prekmurski glasnik*, 14. 11. 1920, št. 15, str. 1.

¹⁶⁰ "Slovenci!", *Prekmurski glasnik*, 14. 11. 1920, št. 15, str. 1.

Volilna gesla in programi strank na Slovenskem.					
Stranka	zastopa interese	politične	gospodarske		
			v industriji	poljedelstvu	trgovini
I. Komunistična stranka Jugoslavije K. I. I.	Ročnih in dulevskih delav- cev ter malih kmetov, to je ogromne večine naroda. Ker inozemski kapital stre- mi, da bi napravil iz Jugo- slavije svojo kolonijo in ker samo revolucija delavnega ljudstva lahko uniči svetovni imperializem, zastopa K. S. edina dosledno interese ce- lega naroda.	Sovjetska ali delavsko- kmečka republika, kjer se bo vladalo v interesu delav- cev in kmetov in kjer kapita- listi, veržniki, bankirji in špekulanti ne bodo imeli pravic. Sovjetski sistem nudi naj- popolnejšo obliko federacije, ker daje vsem pokrajnam svobodo v vseh lokalnih za- devih in garantira potrebno gospodarsko enotnost.	Delavska kontrola kot pre- hodna stopnja k popolni so- cializaciji industrije. Samo na ta način bi se doseglo, da se zmanjša vedno ra- stoča draginja, ki jo delajo kapitalisti, da bi povečali profit.	Razlastitev vele- in cer- kvenih posestev. Zemlja naj se da tistemu, ki jo obde- luje v potu svojega obraza, brez vsake odškodnine. Revnim kmetom naj navi- država živino in stroje.	Da se ne bi veržilo in nabijalo cene, se zahteva kontrola nad veletrgovino. Kosumenti naj se obvezno zdrutijo v zadrugah, ki naj prevzamejo obiskbo prebiva- cev z vsemi potrebščinami.
II. Jugos. Demokratska stranka	Zastopnica industrijskega in bančnega kapitala.	»Demokratska« monarhija, taka monarhija, kjer ima vso oblast pešika fabrikantov, bankirjev, veletrgovcev; kmet in delavec pa sta brezpravna. Za centralizirano izkorišča- nje delavca in kmeta.	Vsed velikanskih protitov, ki jih zahtevajo kapitalisti, se draginja povečuje. To je v korist kapitalistom, ker čim večja draginja, tem večji dobitek.	Zemlja naj pride v last ali pa v zavisnost od bank. Kmet naj se zadolži, dokler se ga ne potene na boben.	Veržništvo, špekulacije, oderuštvo, to so viri dohod- kov bančnemu kapitalu.
III. Samosvoja kmečka stranka	Velike gruntnarje, obilje in trgovce.	»Kmečka« monarhija, kjer bi imel pravico samo ošir in trgovci ter prekupčevalci. So za federalizacijo, pa ne vejo kaj je to.	Bi najraje videli, da bi delavec delal zastonj, pa prav drago kupoval žito, vino in druge take stvari.	Zemljo naj dobio veliki gruntnarji, tisti, ki jo imajo že dovolj; srednji in revni kmet naj bi bili delinarji.	So proti veržništvu s ob- leko, obtožbo, orožji — pa pa bi hoteli veržiti in špe- kulirati s plenico in z živino.
IV. Klerikalna stranka I. I. I.	Veliko duhovščino, grofo- stvo, samostanska in cer- kvena posestva.	Duhovska monarhija, kjer bi vladal v kraljevem imenu povešena in nepovešana du- hovščina in gosposka. Ideal: Horthyjeva Madžarska. Pozadi kr. Petrove slike imajo skrinjo za vsak slučaj sliko Karla I. V tem slučaju bi poklical Sveti Petar iz Sv. V.	So za »pametno« militari- zem, t. j. da fabrike delajo v prvi vrsti kanone in muni- cijo. So namreč postavili na mesto Krist.ovega nauka »kubi svojega bližnjega« nauk »ubijaj svojega bliž- njega«.	Vsem drugim naj vzamejo zemljo, samo da bi jo ob- držala duhovščina in samo- stani ter pobožni groje in veleposestniki.	Bi najraje uvedli slaten bire, ki največ nese. So za svobodno špekula- cijo in svobodno veržništvo.
V. »Socij.« demokratski VI. in narodni socia- listi se derti ne raz- likujejo med sabo.	Nakupovalno zadrugo, ob- lačilnico ter malomlačništvo.	So za demokratsko repu- bliko, ki pa ne bi bila veliko boljša od demokratske mo- narhije. Če jim dajo dva mi- nistrska stolčka, so tudi za največji centralizem.	Považujejo na ta način industrijo, da se večje s kapitalisti v svrhu zmanjša- nja delavskih plač in pove- čanje profita. Če jim dajo pa tri ministre, so tudi za mi- litarizem. (Kot so duhovščini vsi)	Za tako agrarno reformo, kjer bi moral kmet nekaj let odplačevati zemljo velepo- sestnikom in bi ne imel niti zemlje niti denarja.	Gospodarske delavske or- ganizacije so dali nopol v roke podjetnikom. Tudi radi jemljejo za sebe levoznice.

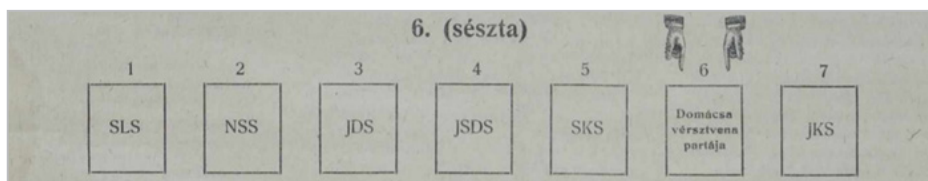
Volilna gesla in programi strank na Slovenskem, kot jih je povzel *Rdeči prapor*, glasilo Komunistične stranke Jugoslavije ("Volilna gesla in programi strank na Slovenskem", *Rdeči prapor*, 6. 10. 1920, št. 37, str. 1)

V volilnem boju so se s kritikami usmerili predvsem proti svoji največji konkurenci, "klerikalnemu" taboru, ki so jih, podobno kot pri ostalih liberalnih in delavskih strankah, obtoževali izkoriščanja, sleparij ter za kradljivce prekmurških glasov, ki da jih v resnici ne zanimajo potrebe prekmurških Slovencev.¹⁶¹ Kmečka zveza za Prekmurje je bila kot strokovna veza SLS dobro organizirana in je zaradi lokalnih posebnosti bila privlačna tudi za evangeličane. Še posebej veliko je njihov časnik *Prekmurški glasnik* imel povedati o Jožefu Kleklu, kandidatu za poslanca v SLS za lendavski okraj, skladali so mu humoristične pesmice ter njegov časnik označili za versko fanatičen.¹⁶²

O SKS so zapisali, da se usmerja samo v kmetijski sloj prebivalstva: "Drügoga stana ne poznajo, nej delavca, nej meštra in nej drügi navčenih lüdi, kak samo

¹⁶¹ "Naši votumi", *Prekmurški glasnik*, 25. 11. 1920, št. 17, str. 1.

¹⁶² "Ka nam je Klekinova klerikalna "Kmečka Zveza" szpravila?", *Prekmurški glasnik*, 28. 11. 1920, št. 18, str. 1; "Po volitvah", *Prekmurški glasnik*, 5. 12. 1920, št. 19, str. 1; "Kleklnove farne sole", *Prekmurški gla-
snik*, 21. 11. 1920, št. 16, str. 2; "Klekl-nove manöver", *Prekmurški glasnik*, 25. 11. 1920, št. 17, str. 1–2;
"Zagrabte ga", *Prekmurški glasnik*, 25. 11. 1920, št. 17, str. 2; "Tak je", *Prekmurški glasnik*, 25. 11. 1920,
št. 17, str. 2.

Prikaz številnih volilnih skrinjic v "štajerskem" okraju, kot ga je prikazal *Prekmurski glasnik*, glasilo Prekmurske gospodarske stranke ("Naši votumi", *Prekmurski glasnik*, 25. 11. 1920, št. 17, str. 1)

živinozdravnika, ar on k verstvi sliši.¹⁶³ JSDS in komunistični stranki so prav tako očitali zgolj skrb za delavca: "on more bit za istino kotriga socijalstične stranke, nej pa tüdi kmet, mešter. Zato socijalisti kmetje in meštre samo norijo, ka je ščejo meti v svojoj strani."¹⁶⁴

Po znanih rezultatih volitev so v stranki analizirali različne vzroke za neuspeh, in sicer da je stranka vzklikala šele tik pred volitvami in tako ni imela časa, da bi se primerno organizirala, prav tako pa tudi v pomanjkanju agitacije. Vzrok so našli tudi v agresivni promociji SLS in njenih voditeljev, ki "so kot gojitelji najbolj zagrizenega klerikalizma delali že leto in dan na vse kriplje, da verjamejo prekmursko prebivalstvo na svoje limanice", ter v pomanjkanju interesa za glasovanje na volitvah vseh tiskih, ki niso bili pristaši SLS.¹⁶⁵

Volilni zakon: volilna pravica, razdelitev mandatov in način glasovanja

Ob ostrem, malodane umazanem boju pa so glasila volivce opozarjala tudi na pravila volitev in način, po katerem bo glasovanje potekalo,¹⁶⁶ saj so bile voli-

¹⁶³ "Votum davanje in Prekmurje", *Prekmurski glasnik*, 7. 11. 1920, št. 14, str. 1–2.

¹⁶⁴ Prav tam, str. 1.

¹⁶⁵ "Po volitvah", *Prekmurski glasnik*, 5. 12. 1920, št. 19, str. 1.

¹⁶⁶ Npr. o volilnih okrožjih in voliščih v mestih: "Volivne občine in volišča za konštituanto", *Slovenec*, 5. 11. 1920, št. 253, str. 4; "V boj za ljudsko ustavo!", *Slovenec*, 7. 11. 1920, št. 255, str. 2–3; "Kje bomo volili v Ljubljani", *Slovenec*, 25. 11. 1920, št. 270, str. 4; "Kje bomo volili v Ljubljani", *Slovenec*, 26. 11. 1920, št. 271, str. 3–4; "Volišča, volilni predsedniki in število volilnih upravičencov v Prekmurju", *Novine*, 14. 11. 1920, št. 46, str. 5; "Volišča na Slov. Štajerskem", *Straža*, 5. 11. 1920, št. 123, str. 1–2; "Volilno gibanje", *Straža*, 15. 11. 1920, št. 127, str. 2; "Volišča v Mariboru", *Straža*, 22. 11. 1920, št. 129, str. 5; "Porazdelitev volišč v Ljubljani", *Večerni list*, 19. 11. 1920, št. 263, str. 2; "Volilna borba: volišča in volilni predstavniki", *Jutro*, 24. 10. 1920, št. 55, str. 2; Volišča in volilni predsedniki onstran Mure", *Prekmurski glasnik*, 14. 11. 1920, št. 15, str. 2; "Število volilcev v Ljubljani", *Rdeči prapor*, 5. 11. 1920, št. 46, str. 3; "Volišča v Kranjskem volilnem okrožju", *Rdeči prapor*, 10. 11. 1920, št. 47, str. 3. "Volišča v Mariboru", *Tabor*, 25. 11. 1920, št. 76, str. 1–2; "Kandidatna lista za Štajersko", *Naprej*, 13. 11. 1920, št. 252, str. 1; "Porazdelitev volišč v Ljubljani", *Naprej*, 25. 11. 1920, št. 272, str. 4; "Kje bodo Ljubljanci volili", *Nova pravda*, 22. 10. 1920, št. 54, str. 1; "Kje bodo Ljubljanci volili", *Nova pravda*, 22. 10. 1920, št. 54, str. 1. Splošno o volilnem redu, zakonodaji in etiki na volišču: "Kaj mora vsak volivec vedeti", *Slovenec*, 19.

tve v Ustavodajno skupščino novembra 1920 prvi preizkus volilne zakonodaje in volilne politične kulture v novi skupni državi. Izkazalo se je, da ima volilna zakonodaja precej pomanjkljivosti, zaradi katerih so bile pri volitvah favorizirane močnejše stranke, ki so v narodni skupščini prejele sorazmerno več mandator, kot je bil njihov volilni uspeh.¹⁶⁷

Kot je razvidno iz navodil, ki jih je Deželna vlada za Slovenijo oz. njeno poverjeništvo za notranje zadeve pošiljalo okrajnim glavarstvom, političnim ekspozituram, mestnim magistratom in civilnemu komisariatu za Prekmurje,¹⁶⁸ ter pregledanega časniškega gradiva in "Zakona o volitvah", so vse stranke potrebovale podpise stotih volilnih upravičencev za svojo kandidatno listo, seznam kandidatov in njihovih namestnikov za mandate ter izjave vseh kandidatov, da se s kandidaturom strinjajo, priložen pa je moral biti še seznam predstavnikov in njihovih namestnikov za glavni volilni odbor in odbore na vsakem volišču. Kandidatne liste so morale biti natisnjene za vsako volišče posebej, vložiti pa so jih morali na prvostopenjskih sodiščih na Slovenskem, v Mariboru ali Ljubljani.

V dopisu z navodili za pripravo na volitve v "ustavotvorno skupščino" z oznako "ZELO NUJNO", ki ga je vodja poverjeništva za notranje zadeve Deželne vlade za Slovenijo dr. Leonid Pitamic poslal 11. septembra 1920, tako preberemo:

Po odredbi centralne vlade (službene Novine št. 195 in 198) se imajo v kraljevini izvršiti dne 28. novembra t.l. volitve poslancev v ustavotvorno skupščino. Volitve se bodo vršile na vsem ozemlju kraljevine izvzemši plebiscitno ozemlje in ozemlje sedaj zasedeno od Italijanov. Ker morajo občinski uradi že do 25. t.m. deželnemu oz. okrožnemu sodišču predložiti abecedne volilne imenike v dveh izvirnih izvodih, tedaj je takoj pričeti s predpripravami. Gospodje predstojniki političnih oblasti I. inštanice so osebno odgovorni za to, da bodo županstva vse dolžnosti glede volitev natanko in točno izpolnila. Naroča se tedaj okrajnim glavarstvom, političnim ekspozituram, civilnemu komisariatu za Prekmurje, da skrbé in strogo

11. 1920, št. 265, str. 3; "Kaj more vsak volivec vedeti", *Slovenec*, 23. 11. 1920, št. 268, str. 4; "Poslovanje glavnih volilnih odborov", *Slovenec*, 24. 11. 1920, št. 269, str. 3; "Volišča v Ljubljani", *Slovenec*, 10. 11. 1920, št. 257, str. 3; "O proporciju", *Slovenski gospodar*, 28. 10. 1920, št. 43, str. 1–2; Tajništvo Kmetijske zveze v Mariboru, Cirilova tiskarna, "Nujno navodilo za volitve", *Slovenski gospodar*, 28. 10. 1920, št. 43, str. 4; "Kako bomo volili s kroglicami", *Slovenski gospodar*, 18. 11. 1920, št. 46, str. 5; "Pravda od volitev", *Novine*, 24. 10. 1920, št. 43, str. 3; "Važno za volivce", *Večerni list*, 20. 11. 1920, št. 264, str. 2; "Kako volimo s kroglicami", *Jutro*, 3. 11. 1920, št. 63, str. 4; "Iz zakona o volitvah narodnih poslancev", *Ptujski list*, 24. 10. 1920, št. 43, str. 2–3; "Kako bomo volili?", *Ptujski list*, 28. 11. 1920, št. 47, str. 2; "Kje bomo volili?", *Ptujski list*, 28. 11. 1920, št. 47, str. 2; "Kdo ima volilno pravico", *Rdeči prapor*, 24. 11. 1920, št. 51, str. 3; "Navodila za volitve", *Tabar*, 25. 11. 1920, št. 76, str. 2; "Volilcem v poduk", *Nova pravda*, 25. 11. 1920, št. 57, str. 1.

¹⁶⁷ Vurnik, "Politični boj med liberalnim in katoliškim taborom v slovenskem delu jugoslovanske države", str. 21.

¹⁶⁸ ARS, SI AS 131, t.e. 26, p.e. 395, Volitve v ustavodajno skupščino 1920.

nadzorujejo, da bodo občine takoj sestavile sezname volilnih opravičencev, tako, da bodo po prejemu tiskovin takoj lahko vpisale volilce v volilne imenike po abecednem redu.¹⁶⁹

Kar se tiče volilne pravice, je lahko volil vsak moški državljani, ki je ob začetku sestavljanja volilnih imenikov, ki so morali v posameznih občinah biti končani do 25. septembra,¹⁷⁰ dopolnil 21 let. Volilni zakon je za državljane Kraljevine SHS določil tiste, ki so bili pred 1. decembrom 1918 državljani¹⁷¹ Kraljevine Srbije in Črne gore, ki so imeli državljanstvo na Hrvaškem, v Slavoniji ali Dalmaciji, pripadništvo v Bosni in Hercegovini ali domovinsko pravico na ozemljih, ki so prišla pod oblast Kraljevine SHS. Pravico voliti so dobili tudi "vsi oni Slovani po plemenu in jeziku", ki so bili stalno prijavljeni kjerkoli v Kraljevini SHS ob začetku sestavljanja volilnih imenikov.¹⁷² Volilne pravice pa niso imeli tisti, ki so se iz Makedonije izselili pred letom 1915 in so bili turški podaniki, pa tudi aktivni oficirji in "vojaki pod zastavo" ter tisti, ki so manj kot šest mesecev živeli v neki občini.¹⁷³ Voliti prav tako niso smeli tisti, ki so bili obsojeni zaradi "zločina ali prestopka tatvine, poneverjenja, sleparije, oderušstva, verižništva; oni, ki so v konkurzu ali pod kuratelo" "ali sicer nečastnih dejanj (beračenje, vlačugarstvo, zvodništvo) dokler ne minejo tri leta po prestani ali zastarani kazni",¹⁷⁴ razen če so bili obsojeni za politične zločine pred ustanovitvijo Kraljevine SHS.¹⁷⁵

¹⁶⁹ ARS, SIAS 131, t.e. 26, p.e. 395, Volitve v ustavodajno skupščino 1920, Dopis Deželne vlade za Slovenijo, poverjenišтва za notranje zadeve – Priprave za volitve v ustavotvorno skupščino. Ljubljana, dne 11. septembra 1920.

¹⁷⁰ ARS, SIAS 131, t.e. 26, p.e. 395, Volitve v ustavodajno skupščino 1920, Dopis Deželne vlade za Slovenijo, poverjenišтва za notranje zadeve – Priprave za volitve v ustavotvorno skupščino. Ljubljana, dne 11. septembra 1920; "Volitve", *Plujski list*, 19. 9. 1920, št. 38, str. 2.

¹⁷¹ ARS, SIAS 131, t.e. 26, p.e. 395, Volitve v ustavodajno skupščino 1920, Dopis Deželne vlade za Slovenijo, poverjenišтва za notranje zadeve – Priprave za volitve v ustavotvorno skupščino. Ljubljana, dne 11. septembra 1920; "Kdo ima pravico voliti v državni zbor?", *Slovenski gospodar*, 30. 9. 1920, št. 39, str. 2.

¹⁷² ARS, SIAS 131, t.e. 26, p.e. 395, Volitve v ustavodajno skupščino 1920, Dopis Deželne vlade za Slovenijo, poverjenišтва za notranje zadeve – Priprave za volitve v ustavotvorno skupščino. Ljubljana, dne 11. septembra 1920; Bojan Balkovec, "Vpliv volilne zakonodaje na izide parlamentarnih volitev v Narodno skupščino leta 1920 in 1923", str. 433.

¹⁷³ ARS, SIAS 131, t.e. 26, p.e. 395, Volitve v ustavodajno skupščino 1920, Dopis Deželne vlade za Slovenijo, poverjenišтва za notranje zadeve – Priprave za volitve v ustavotvorno skupščino. Ljubljana, dne 11. septembra 1920; *Zakon o izpremembah zakona, po katerem so se vršile volitve dne 28. novembra 1920* (priloga), 9. člen, v: *Volilni red za Ustavotvorno Skupščino Kraljevine SHS*, ur. Štefan Sagadin (Ljubljana, 1920) (dalje kot: *Zakon o izpremembah zakona*).

¹⁷⁴ ARS, SIAS 131, t.e. 26, p.e. 395, Volitve v ustavodajno skupščino 1920, Dopis Deželne vlade za Slovenijo, poverjenišтва za notranje zadeve – Priprave za volitve v ustavotvorno skupščino. Ljubljana, dne 11. septembra 1920; "Volitve", *Plujski list*, 19. 9. 1920, št. 38, str. 2.

¹⁷⁵ ARS, SIAS 131, t.e. 26, p.e. 395, Volitve v ustavodajno skupščino 1920, Dopis Deželne vlade za Slovenijo, poverjenišтва za notranje zadeve – Priprave za volitve v ustavotvorno skupščino. Ljubljana, dne 11. septembra 1920; "Kdo ima pravico voliti v državni zbor?", *Slovenski gospodar*, 30. 9. 1920, št. 39, str. 2.

Izjemno pomembna kategorija, po kateri se je presojala volilna pravica, je bila kategorija "narodnosti". Popolnoma "izključeni od volilne pravice" so bili Nemci, Italijani ali Madžari,

/.../ (isti imajo namreč po mirovnih pogodbah pravico optirati za svojo nacionalno državo). Po tuuradnem mnenju so to tisti, ki so o svojem jeziku notorično, občno znani Nemci, Italijani in Madžari. Sicer naj velja načelo, da je lastna izjava posameznega merodajna za ugotovitev njegove narodnosti. Kjer je sum opravičen, da bi hotel kdo, kojega narodnost je dvomljiva, izrabljati zakon, da doseže sedaj volilno pravico, je po nadaljnjih pozvedbah narodnost ugotoviti,

je bilo zapisano v navodilih poverjenišтва za notranje zadeve Deželne vlade.¹⁷⁶

Z dopisom, izdanim 5. oktobra, so bili pristojni za izvedbo volitev opozorjeni, da v skladu z 9. členom volilnega zakona v kategorijo tistih, ki nimajo volilne pravice (poleg Nemcev, Madžarov in Italijanov), spadajo tudi "Romuni in židje", z obrazložitvijo, da pa se zakon

ne nanaša na one osebe, kojih predniki so se sami naturalizirali v Slované, akoravno so pri tem obdržali svoja družinska imena, a so kot taki t.j. deklarirani Srbi, Hrvati in Slovenci priznani od javnosti in oblasti. Naslovom [vsem okrajnim glavarstvom (izvzemši Borovlje), vsem političnim ekspozituram, civilnemu komisariatu za Prekmurje, mestnim magistratom Ljubljana, Maribor, Celje in Ptuj, op. a.] se to v vednost z naročilom naznanja, naj občinske urade (okrajna sodišča), ki imajo v prvi instanci (člen 31, 32) sklepati o reklamacijah, o tem takoj obvestite.¹⁷⁷

Prav tako volilne pravice niso imele, podobno kot tudi ne v drugih državah, npr. Italiji in Franciji, ženske.¹⁷⁸ Omeniti je sicer potrebno, da so s kraljevo odredbo 15. maja 1920 za občinske volitve volilno pravico dobili državljani moškega ali ženskega spola,¹⁷⁹ ampak je bila, še preden je do občinskih volitev

¹⁷⁶ ARS, SI AS 131, t.e. 26, p.e. 395, Volitve v ustavodajno skupščino 1920, Dopis Deželne vlade za Slovenijo, poverjenišтва za notranje zadeve – Priprave za volitve v ustavotvorno skupščino. Ljubljana, dne 11. septembra 1920; ARS, SI AS 131, t.e. 26, p.e. 395, Volitve v ustavodajno skupščino 1920, Dopis Deželne vlade za Slovenijo, poverjenišтва za notranje zadeve – Poprava volilnih imenikov, v katerih so vpisani Nemci. Ljubljana, dne 16. oktobra 1920.

¹⁷⁷ ARS, SI AS 131, t.e. 26, p.e. 395, Volitve v ustavodajno skupščino 1920, Dopis Deželne vlade za Slovenijo, poverjenišтва za notranje zadeve – Volitve v ustavotvorno skupščino, volilna pravica. Ljubljana, dne 5. oktobra 1920.

¹⁷⁸ Marie-Janine Calic, *A History of Yugoslavia* (West Lafayette, 2019), str. 74.

¹⁷⁹ "Ženska volilna pravica – zasluga Kmečke zveze", *Slovenski gospodar*, 17. 6. 1920, št. 24, str. 1.

prišlo, ta pravica odpravljena z novo odredbo kralja Aleksandra.¹⁸⁰ Zanj so se sicer borila razna ženska društva v Beogradu, Zagrebu in Ljubljani, na Slovenskem je bilo najglasnejše Slovensko splošno žensko društvo.¹⁸¹ Stranke so sicer povečini bile za žensko volilno pravico, čeprav so jo mnoge pogojevale z različnimi omejitvami. Za popolno enakopravno volilno pravico za oba spola se je močno zavzemala SLS,¹⁸² ki je v svojem programu tudi zapisala, da

to zahtevo mora stranka z vso silo povsod zastopati, dokler je ne uresniči. Shod zaupnikov priporoča, da se osnujejo posebne ženske politične organizacije; pri že obstoječih stanovsko političnih organizacijah naj se osnujejo posebni ženski odseki.¹⁸³

JDS je sicer SLS očitala, da skuša s tem zgolj pridobiti ženske volivke: "In že je začela Slovenska ljudska stranka organizirati ženstvo kot svoje najbolj fanatične priganjače za bodoče volitve. Zopet se uganjajo nečuvane politične agitacije po spovednicah: duhovščina hujska ženske na moške, jih dresira za klerikalne špijone /.../",¹⁸⁴ SLS pa je npr. JSDS očitala, da si ne želi drugega kot iz žensk "izgnati vero in jih namesto te oblagodariti s socialistično ravno kulturo."¹⁸⁵ Za popolno uvedbo ženske volilne pravice se je zavzemala tudi JSDS, ki je v ženski volilni pravici videla pot do drugih oblik enakopravnosti žensk v družbi: "Enakopravnost v vseh korporacijah je naša zahteva in ženski pokret bo šel po poti socializma do končnega cilja."¹⁸⁶ Tudi njihove ženske "sodružnice" so se glasno borile za enakopravno pravico do glasovanja.¹⁸⁷ Druge stranke so, kot že omenjeno, žensko volilno pravico omejevale, in sicer na ženske v velikih mestih, neporočene ženske, invalidke, vdove, ki so izgubile moške ali sinove v vojni ipd. (npr. SKS).¹⁸⁸ Ženski volilni pravici pa sta na državni ravni strogo nasprotovali Narodna radikalna stranka (NRS) in hrvaški Narodni klub.¹⁸⁹

¹⁸⁰ Jurij Perovšek, "Uredba o ženski volilni pravici", v: *Slovenska kronika XX. stoletja 1900–1941*, ur. Bojan Balkovec [et al] (Ljubljana, 1995), str. 242.

¹⁸¹ Slovensko splošno žensko društvo je bilo ustanovljeno 6. julija 1901 s sedežem v Ljubljani na Rimski cesti. V letu 1920 je društvo imelo točno 394 članic. Organizirana so bila tudi podružnična društva v Novem mestu (1919), Celju (1919), Mariboru (1919) in na Ptujju (1920) (Nataša Budna Kodrič in Aleksandra Serše, ur., *Splošno žensko društvo 1901–1945, od dobrih deklet do feministk* (Ljubljana, 2003), str. 102–108, 454).

¹⁸² "Slovenskim ženam in dekletom", *Slovenski gospodar*, 11. 11. 1920, št. 45, str. 2; "28. novembra vsi na volišče za našo Kmetско zvezo!", *Slovenski gospodar*, 11. 11. 1920, št. 45, str. 1–2.

¹⁸³ "Zbor zaupnikov Slovenske ljudske stranke", *Slovenec*, 8. 4. 1920, št. 79, str. 5.

¹⁸⁴ "Ženske, pomagajte!", *Slovenski narod*, 11. 11. 1920, št. 258, str. 4.

¹⁸⁵ "Socialdemokracija in ženske", *Večerni list*, 5. 11. 1920, št. 252, str. 2.

¹⁸⁶ "Dopisi: Guštanj", *Naprej*, 5. 10. 1920, št. 229, str. 3.

¹⁸⁷ "Bratje!", *Naprej*, 5. 5. 1920, št. 103, str. 2.

¹⁸⁸ "Samostojna proti ženski volilni pravici", *Slovenski gospodar*, 4. 11. 1920, št. 44, str. 4–5.

¹⁸⁹ Branislav Gligorijević, *Parlament i političke stranke u Jugoslaviji 1919–1929* (Beograd, 1979), str. 68–69.

Pasivno volilno pravico so imeli tisti, ki so hkrati imeli aktivno, državljanstvo Kraljevine SHS (če ga ni imel od rojstva, je moral po dodelitvi najmanj 10 let prebivati v Kraljevini SHS), moral pa je biti tudi starejši od 25 let in znati tudi pisati in brati. Omejitve pasivne volilne pravice so veljale za uradnike, ki so se lahko odločili ali obdržijo mandat ali pa službo, sploh pa niso smeli kandidirati policijski uradniki. Sodniki so lahko kandidirali, vendar ne v svojem službenem okrožju, ministri in profesorji pravne fakultete pa so lahko obdržali tako mandat kot tudi službo.¹⁹⁰

V obdobju od 18. septembra pa vse do predvečera izvedbe volitev so iz poverjenišтва za notranje zadeve Deželne vlade v Ljubljani okrajnim glavarstvom, političnim ekspozituram, civilnemu komisariatu za Prekmurje in mestnim magistratom redno pošiljali najnovejša navodila glede volilnega postopka (skupaj s potrebnimi tiskovinami za volilne imenike) in jih pozivali, da v roku sporočijo zahtevane podatke o številu vpisanih volivcev in volišč, sestavi volilnih odborov (članov, predsednikov in njihovih namestnikov) ter potrdijo prejem volilnega materiala (volilnih skrinjic in kroglic).¹⁹¹ Zanimivo je, da so bili kot najbolj zaupanja vredni in primerni za predsednike lokalnih volilnih odborov smatrani duhovniki, saj je 25. septembra poverjenišтво za notranje zadeve v skladu ukazom Ministrstva za notranje zadeve v Beogradu poslalo naredbo,

da sigurno v 8. dneh predložijo poverjeništvu sezname katoliških in pravoslavnih duhovnikov, ki bi se v tamošnjem območju po kvalifikaciji zamogli uporabiti kot predsedniki volilnih odborov za volitve v ustavotvorno skupščino. – Sezname naj vsebujejo štiri rubrike: 1) Ime in priimek, 2) poklic, 3) bivališče, 4) volišče, pri katerem bi dotični lahko bil predsednik volilnemu odboru.¹⁹²

Pri volitvah v Ustavodajno skupščino 1920 je 56 okrožij v skupni državi predstavljalo osnovne volilne enote. Na Slovenskem so enote pokrivalo večje območje, in sicer so bile 3, predstavljale pa so meje sodnih okrožij: Maribor in Celje s Prekmurjem in z delom Koroške (z Velikovcem in s Slovenj Gradcem); območje deželnega sodišča v Ljubljani, okrožnega sodišča Novo Mesto z Goriško in s preostalim delom Koroške – saj je bil zakon sprejet pred podpisom Rapalske pogodbe 12. novembra in koroškim plebiscitom 10. oktobra;¹⁹³ samo

¹⁹⁰ *Zakon o izpremembah zakona*, 15. in 17. člen.

¹⁹¹ ARS, SI AS 131, t.e. 26, p.e. 395, Volitve v ustavodajno skupščino 1920.

¹⁹² ARS, SI AS 131, t.e. 26, p.e. 395, Volitve v ustavodajno skupščino 1920, Dopis Deželne vlade za Slovenijo, poverjenišťva za notranje zadeve – Seznam pravoslavnih in katoliških duhovnikov, kvalificiranih za predsednike vo. Odborov, Ljubljana, 25. septembra 1920.

¹⁹³ Volitve nato 28. novembra na območjih, ki so bile dodeljene Italiji po Rapalski pogodbi in Nemški Avstriji po koroškem plebiscitu, niso bile opravljene.

mesto Ljubljana pa je predstavljalo okrožje zase. Volilna okrožja so bila po celotni državi različno velika. Posamično volilno okrožje je na 30.000 prebivalcev volilo enega poslanca, če pa je bil pri izračunu ostanek nad 17.000, je okrožje dobilo še eno poslansko mesto zraven. Štetje prebivalcev v okrožju je bilo narejeno po popisu prebivalstva iz leta 1910.¹⁹⁴ Na posebnih volilnih okrožjih – to so bila Beograd, Zagreb in Ljubljana – je bilo število poslancev določeno kar v *Zakonu*: za Beograd 6; za Zagreb 5 poslancev in za Ljubljano 4 poslanska mesta.¹⁹⁵ Vse skupaj so tako na Slovenskem od v državi skupnih 419 volili 40 poslancev: 21 na prvem, štajerskem okrožju, 15 na drugem, kranjskem, in v Ljubljani torej 4.¹⁹⁶

Obstajali sta dve vrsti mandatov, ki so jih državljani lahko volili: navadni in kvalificirani. Za slednje je bilo potrebno izpolnjevati dodatne pogoje, in sicer končano fakulteto ali višjo strokovno šolo, enakovredno fakulteti. Kvalificirane poslance so volili v tistih okrožjih, ki je volilo več kot 4 poslance, in sicer toliko, "kolikrat se nahaja število štiri v številu poslancev s splošnimi pogoji",¹⁹⁷ število določenih poslancev so torej delili s številom 4, da so dobili število kvalificiranih (s čimer se je, kot opozarja Balkovec, število kvalificiranih poslancev (ne) hote povečalo).

Način, ki so ga v volilnem zakonu uvedli za razdelitev mandatov, je bil Harejev proporcionalni sistem, torej so skupno število oddanih glasov v volilnem okrožju delili s številom poslanskih mandatov za posamezno enoto, z dobljenim količnikom pa so delili vso število oddanih glasov za posamično kandidatno listo. Nerazdeljene mandate so nato razdelili z upoštevanjem največjih ostankov (pri deljenju števila oddanih glasov posamezne liste s količnikom). Melik pri tem opozarja, da so prav kvalificirani poslanci kvarili proporcionalnost volilnih rezultatov, in sicer tako, da je tak sistem pri tem favoriziral večje stranke.¹⁹⁸ Za primer, v "kranjskem" okrožju so volili 15 poslancev, od tega 3 kvalificirane. Za 15 poslancev se je izračunal prej omenjen količnik, da so se pridobila mandatna mesta: SLS jih je po delitvi s količnikom dobila 5, NSS 2, KPJ 1 in JSDS prav tako 1, skupaj torej 9 glasov. Ker je potrebno razdeliti še 3 navadne mandate, so upoštevali ostanki pri delitvi od največjega do najmanjšega (vključno s tistima strankama (SKS in KPJ), ki nista dobili mandatov po delitvi s

¹⁹⁴ Melik, "Izidi volitev v konstituantno leta 1920", str. 4.

¹⁹⁵ *Zakon o izpremembah zakona*, 9. člen; Vasilij Melik, "Izidi volitev v konstituantno leta 1920", str. 5.

¹⁹⁶ Melik, "Izidi volitev v konstituantno leta 1920", str. 5–6.

¹⁹⁷ Balkovec, "Vpliv volilne zakonodaje na izide parlamentarnih volitev", str. 434.

¹⁹⁸ Vasilij Melik v svoji razpravi poda primer okrožja v Srbiji, ki je volilo tri poslance (demokrati so dobili 3300 glasov, radikali 3177, zemljoradniki 2102 in komunisti 171 glasov). V okrožju st ase najprej razdelila dva mandata, pri čemer so enega dobili demokrati in drugega radikali. Kot najmočnejša stranka so demokrati hkrati dobili še tretjega, kvalificiranega poslanca in s tem torej dve tretjini poslanskih mest (Melik, "Izidi volitev v konstituantno leta 1920", str. 8).

količnikom). Tako so po številu ostankov dodaten mandat dobile še SKS, NSS in JDS. Za kvalificirane mandate (v našem primeru 3), se je količnik posebej znova preračunal od vseh prejetih glasov. Po delitvi s količnikom so v "kranjskem" okrožju je mandat dosegla le SLS, ki je torej dobila dodaten, kvalificiran mandat, največji ostanek pa sta nato imeli še NSS in JDS. Tudi velikost volilnih okrožij je vplivala na proporcionalnost: manjše kot je bilo okrožje, manj proporcionalen je sistem bil, saj so bili glasovi šibkejših strank pravzaprav izničeni. Prekmurska gospodarska stranka je bila npr. v velikem "štajerskem" okrožju povsem izničena, saj je dobila izmed vseh najmanj glasov in je ostala brez mandata, če pa bi območje, ki bi zajemalo Prekmurje, sestavljalo svoje volilno okrožje, bi takoj za SLS dobila največ glasov.¹⁹⁹ Po tej volilni matematiki lahko torej vidimo, da je bil za delitev poslanskih mest pomembnejši rezultat v posameznem volilnem okrožju namesto skupnega števila glasov.²⁰⁰

Na volitvah so ljudje zaradi velike nepismenosti odločali o svoji izbiri s kroglicami – "Kroglice morajo biti iz gume ali iz drugega prikladnega materiala ter vse enako velike. Na njih mora biti vtisnjen grb kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev."²⁰¹ – Slednje so volivci držali v pesti, ki so jo potisnili v vsako izmed skrinjic in jo pri tisti, za katero so se odločili, spustili. "Če je vpisan v volilnem imeniku, dobi od komisije kroglico, ki jo vzame v pest desne roke. S krogljico mora nato seči v vse skrinjice."²⁰² V Zakonu je bilo zapisano, da morajo biti skrinjice izdelane tako, da "se spuščanje kroglic vanje ne vidi in ne sliši."²⁰³ Vsaka skrinjica je zaradi zagotavljanja zakonite izvedbe volitev imela tri ključavnice in tri ključe in je bila zaradi varnostnih ukrepov na okrajna glavarstva in mestne magistrature poslana z vojno pošto, kasneje pa na posamezna volišča dostavljena s posebnimi "kurirji" oz. odposlanci.²⁰⁴

Volišče se je moralo nahajati v poslopju občinskega urada ali šolskem poslopju, nikakor pa ne v prostorih, ki so bili namenjeni bogoslužju. V občinah, ki so imele nad 800 volivcev,

¹⁹⁹ Prav tam, str. 8–9.

²⁰⁰ Balkovec, "Vpliv volilne zakonodaje na izide parlamentarnih volitev", str. 435–437; Melik, "Izidi volitev v konstituanto leta 1920", str. 3–62.

²⁰¹ "Zakon o volitvah narodnih poslancev za ustavotvorno skupščino kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev", *Uradni list deželne vlade za Slovenijo*, člen 46, 15. 9. 1920, št. 106, str. 486.

²⁰² "Bližajo se volitve", *Slovenec*, 23. 10. 1920, št. 243, str. 6; "Kako volimo?", *Rdeči prapor*, 24. 11. 1920, št. 51, str. 3.

²⁰³ "Iz zakona a volitvah narodnih poslancev za ustavotvorno skupščino kraljevine SHS", *Plujski list*, 17. 10. 1920, str. 2.

²⁰⁴ ARS, SI AS 131, t.e. 26, p.e. 395, Volitve v ustavodajno skupščino 1920, Dopis Deželne vlade za Slovenijo, poverjenišva za notranje zadeve – Volilni material za volitve v ustavotvorno skupščino, Prva odposiljatev glasovalnih skrinjic s ključavnicami. Ljubljana, dne 22. oktobra 1920; ARS, SI AS 131, t.e. 26, p.e. 395, Volitve v ustavodajno skupščino 1920, Dopis Deželne vlade za Slovenijo, poverjenišva za notranje zadeve – Volilni material, odposlatev zabočkov s kroglicami in s ključi v zavojih (člen 48) na pol. oblasti I. inštanice po kurirjih. Ljubljana, dne 12. novembra 1920.

/.../ se mora glasovanje vršiti na več krajih po oddelkih, kakor pač volilci prebivajo; toda vsak oddelek tvori eno volišče. Če pa so hiše v eni občini želu daleč od poslopja, kjer bi se moralo vršiti glasovanje, tako da bi bilo volilcem težko priti na volišče, sme državni odbor tudi manjše občine razdeliti na oddelke. Volišče in poslopje, kjer se bo glasovalo, mora občinski urad objaviti najmanj deset dni pred volitvami.²⁰⁵

30. oktobra je poverjeništvo za notranje zadeve na podlagi prejetih podatkov pripravilo končni seznam volišč ter okrajna glavarstva in mestne magistratje pozvalo, da seznam potrdijo oz. dopolnijo tam, kjer je prišlo do sprememb.²⁰⁶ Zadnja sprememba seznama volišč je bila objavljena 18. novembra, deset dni pred datumov volitev.²⁰⁷

Čeprav so se glede na naredbo Deželne vlade za Slovenijo predvolilni shodi smeli prirejati brez predhodne prijave,²⁰⁸ pa so bile strogo prepovedane kakršne koli protidržavne agitacije. V brzojavki, ki jo je Deželni vladi za Slovenijo poslalo Ministrstvo za notranje zadeve v Beogradu, le-ta pa jo je prevedeno v slovenščino preposlala vsem inštancam, odgovornim za izvedbo volitev, lahko preberemo:

Volilna agitacija, ki bo dosegla te dni najvišji razmah in ostrino, zavzema tuintam tak karakter, da sem moral opozoriti nanj ministrski svet in v sporazumu ž njim vam pošiljam to pojasnilo in naredbo. stop. Tok volilnih priprav po dosedanjem sodeč obeta, da bo ostal normalen, ako se takoj in odločno stopi na pot nezdravi in blodnji akciji gotovih elementov, ki želijo izrabiti volitve za konstituantno, ki je čisto nasproten konstituenti. stop. Ustavotvorna skupščina mora prinesiti ustavo za našo državo. stop. Cela država pričakuje, da se bo opravil ta posel v redu in svobodno. stop. Oboje se mora garantirati z vso močjo države in sedaj toliko močnejše, v kolikor se je do sedaj v tem pogledu opustilo momentov od strani gotovih predstavnikov oblasti. Precejšnje število njih je razumelo volilni red in volilno svobodo kot pravico, da lahko dela in govori, kar kdo hoče in da je njih dolžnost, da zavarujejo svobodo na višjih mestih. stop. Predstavniki oblasti so bili

²⁰⁵ "Iz zakona a volitvah narodnih poslancev za ustavotvorno skupščino kraljevine SHS", *Ptujski list*, 17. 10. 1920, str. 2.

²⁰⁶ ARS, SIAS 131, t.e. 26, p.e. 395, Volitve v ustavodajno skupščino 1920, Dopis Deželne vlade za Slovenijo, poverjeništva za notranje zadeve – Definitivna določitev volišč. Volilni material (prva odpošiljatev). Ljubljana, dne 30. oktobra 1920.

²⁰⁷ ARS, SIAS 131, t.e. 26, p.e. 395, Volitve v ustavodajno skupščino 1920, Dopis Deželne vlade za Slovenijo, poverjeništva za notranje zadeve – Spremenjena volišča. Ljubljana, dne 18. novembra 1920.

²⁰⁸ ARS, SIAS 131, t.e. 26, p.e. 395, Volitve v ustavodajno skupščino 1920, Dopis Predsedstva poverjeništva za notranje zadeve – Shodi volivcev v svrhu dogovora za predstoječe volitve v ustavotvorno skupščino. Ljubljana, dne 11. oktobra 1920.

in ostali pasivni opazovalci prepovedane protidržavne akcije in so mislili, da je v volilnem boju dovoljeno vse, torej tudi taka akcija. stop. /.../ Vendar pa je ona prepovedana in kaznjiva. stop. /.../ Kdor bi hotel ali poskušal, da da volitvam kak drug značaj, mora biti takoj onemogočen na način, ki ne dopušča nobenega dvoma. stop. V vsakem slučaju in v vseh okoliščinah ostaja država in dejstvo narodnega ujedinjenja izven diskusije. Sedaj gre samo za ureditev države, ne pa za državo samo. Država je hvala Bogu in narodni vojski stvorjena in ostane nedotakljiva. stop. Nikomur se ne sme dopustiti, da širi o njej sumnjo in nezaupanje ali da draži na medsebojno mržnjo in seje nezaupanje med oblastmi in plemeni. stop. V one kraje vašega področja, v katerih je bilo največ slučajev take kaznjive propagande, pošljite inšpektorje, da strogo pazijo na izpolnitev te uredbe in naredb, ki jih boste sami dali. stop. /.../ Shodi radi draginje, konference, spise, katreih vsebina bi bila v nasprotju s to uredbo, je treba takoj razpustiti, zabraniti in se morajo odgovorniki takoj vzeti na odgovor po zakonu. stop. Ravno tako se ne sme [dopustiti], da bi se na teh shodih in v teh spisih nagovarjalo na kakršnokoli nasilje proti komur koli za pridobitev uspeha. stop. Kdor želi uspeh, naj si ga poišče v zaupanju naroda, a ne v nasilju. stop.

Br. 22676 3/11 1920

Ministar unutr. dela M. Draškovič²⁰⁹

Za mir in red na javnih shodih in prireditvah so bili v prvi vrsti zadolženi "reditelji" shoda, v drugi vrsti pa županstva in lokalna (občinska) policija. Le v primeru, če ti ne bi mogli zagotoviti ustreznega ukrepanja ali pa bi bil "resno ogrožen javni red in mir", je bilo predvideno, da za osebno varnost udeležencev shodov in volitev poskrbi pristojna orožniška postaja. Pri tem je bilo še posebej poudarjeno, da mora orožništvo v primeru nasilja "udeležnike shodov vseh strank in stanov, tedaj tudi duhovnike", ščititi pred dejanskimi napadi.²¹⁰

Da bi zagotovili čim mirnejši potek volitev brez nezaželenih izgrediv, je bila 22. novembra izdana naredba, da se na dan volitev na vsakem volišču zagotovi prisotnost orožnikov, vendar tako diskretno, da javnost ne bo opozorjena na njeno prisotnost. Po navodilih naj bi bilo "orožništvo – kolikor možno – tako razporejeno, da lahko v slučaju potrebe priskoči na pomoč straži, ki je postavljena na volišču", in "na poziv službene oblasti ali predsednika volilnega

²⁰⁹ ARS, SI AS 131, t.e. 26, p.e. 395, Volitve v ustavodajno skupščino 1920, Dopis Deželne vlade za Slovenijo, poverjenišтва za notranje zadeve – Protidržavna agitacija pri volilni borbi. Ljubljana, dne 9. novembra 1920.

²¹⁰ ARS, SI AS 131, t.e. 26, p.e. 395, Volitve v ustavodajno skupščino 1920, Predsedstvo poverjenišтва za notranje zadeve – Varstvo duhovnikov na javnih shodih in pri volitvah. Ljubljana, dne 26. novembra 1920.

odbora pomaga, ako bi se javni red in mir kalil." Zaukazano je bilo še, da naj orožniki tudi po končanem glasovanju "/.../ – kolikor možno – vsekakor pa na večjih in kočljivih voliščih patroljira[jo] tako, da lahko vsaki čas priskoči[jo] na pomoč straži."²¹¹

Kljub vsem pripravljenim varnostnim ukrepom pa so se zadnje dni pred volitvami razširile vesti, da bi lahko prišlo na volilni dan do resnih nemirov, ki bi ogrozili "čistost in svobodo volitev". Zato je poverjeništvu za notranje zadeve 27. novembra pisno naročilo vsem policijskim oblastem prisluškovanje medkrajevnim telefonskim pogovorom ter telegrafskim pošilkam in sicer tako, da bo 28. in 29. novembra:

po en uradnik policijskega poveljstva v Ljubljani in policijskega komisariata v Mariboru dodeljen interurbanskim telefoničnim centralam v Ljubljani in Mariboru, ki bosta privatne interurbane pogovore – torej take, ki ne pridejo od oblasti, ali so naslovljeni oblastvom – poslušali in v slučaju, da bi vest, katera se telefonira, mogla imeti vpliva na varnostne razmere, pogovor dala od telefonskega osebja prekiniti. /.../ Posebno pažnjo je posvetiti pogovorom iz Hrvaškega in vesti o morebitnih nemirih v drugih pokrajinah o držanju vojske etc. – na vsak način sistirati. /.../ Načela, ki veljajo za telefonski (interurbani) promet, veljajo tudi za brzojavni promet. V to svrho bodo vsi brzojavni uradi količkaj sumljive ali vznemirjujoče brzojavke dostavile policijskim oblastem (okrajnim glavarstvom), katera naj jih takoj cenzurirajo in vrnejo poštnem dostavitvenemu organu v daljno dostavitev,

pri tem pa so posebej poudarili, da "naj veljajo načela, da se telefonski in brzojavni promet ne ovira, in da ta opazovalna služba nima drugega namena, kakor preprečiti nemire, katere bi vznemirjajoče vesti mogle povzročiti".²¹²

Zanimiv je še 70. člen zakona, ki je predpisoval, da je na dan volitev, na dan pred volitvami in dan po volitvah je prepovedano točiti ali ponujati alkoholne pijače, kar mora javno razglasiti tudi občanski urad.²¹³ "Kdor zoper predpis člena 70. toči ali kakorkoli daje alkoholne pijače, se kaznuje z od 15 dni do 6 mesecev zapora in v denarju od 100 do 500 dinarjev."²¹⁴ Npr. 102. člen pa je

²¹¹ ARS, SIAS 131, t.e. 26, p.e. 395, Volitve v ustavodajno skupščino 1920, Dopis Deželne vlade za Slovenijo, poverjeništvu za notranje zadeve – Glede uporabe orožnikov. Ljubljana, dne 22. novembra 1920.

²¹² ARS, SI AS 131, t.e. 26, p.e. 395, Volitve v ustavodajno skupščino 1920, Predsedstvo poverjeništvu za notranje zadeve – Širjenje vznemirjajočih vesti ob priliki volitev, varnostne mere. Ljubljana, dne 27. novembra 1920.

²¹³ "Prepoved točenja alkoholnih pijač 27. 28. in 29. nov.", *Slovenec*, 21. 11. 1920, t. 267, str. 3; "Zakon o volitvah narodnih poslancev za ustavotvorno skupščino kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev", *Uradni list deželne vlade za Slovenijo*, člen 70, 15. 9. 1920, št. 106, str. 487.

²¹⁴ Prav tam, str. 3.

sankcioniral "nedostojno vedenje" na volišču: "Volivec, ki se pri glasovanju vede nedostojno ali po glasovanju vkljub opominu predsednika volilnega odbora ne odide iz poslopja, v katerem se glasuje, se kaznuje z zaporom od enega do šest mesecev ali v denarju od 300 do 2000 dinarjev."²¹⁵

Rezultati volitev na Slovenskem

Volitve so potekale na nedeljo, 28. novembra 1920, samo tri dni do druge obletnice nastanka skupne države (takrat še Države SHS). Na Slovenskem je bilo 215.272 volilnih upravičencev, medtem ko se je volitev udeležilo 158.265 oz. 73,5 % vseh volilnih upravičencev. Kot rečeno že v prejšnjem poglavju, so na Slovenskem volili 40 mandatov, od tega skupaj 8 kvalificiranih. Kandidiralo je 6 strank in v štajerskem volilnem okraju še dodatno Prekmurska gospodarska stranka.

Vsi predsedniki volilnih odborov v svojem kraju so dobili natančna navodila, da še isti dan takoj po izvršenem štetju ("skrutiniju") oz. najkasneje do 29. novembra "do dveh ponoči" na najhitrejši način "telegrafično, telefonično ali s kurirjem naznanijo, oziroma dostavijo izid volitev pristojnemu okrajnemu glavarstvu (politični ekspozituri, magistratu, civ. komisarijatu Prekmurje)". Le-ti pa so dobili ukaz, da nemudoma in direktno brzojavijo ministru za notranje zadeve v Beograd, koliko glasov so dobile posamezne kandidatne liste.²¹⁶

Rezultati volitev s posameznih volišč, urejenih po okrajnih in volilnih okrožjih s celotnimi sezname vseh kandidatnih list in izvoljenih poslancev so leta 1921 izšli v knjižici *Statistički pregled izbora narodnik poslanika za Ustavotvornu Skupščinu Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, izvršenih na dan 28. novembra 1920. god.*²¹⁷

Rezultati volitev na Slovenskem so bili naslednji:

---

²¹⁵ Prav tam, str. 2.

²¹⁶ ARS, SI AS 131, t.e. 26, p.e. 395, Volitve v ustavodajno skupščino 1920, Dopis Deželne vlade za Slovenijo, poverjenišva za notranje zadeve – Dopis. Ljubljana, dne 22. novembra 1920; ARS, SI AS 131, t.e. 26, p.e. 395, Volitve v ustavodajno skupščino 1920, Dopis Deželne vlade za Slovenijo, poverjenišva za notranje zadeve – Poročanje o volilnih rezultatih. Ljubljana, dne 24. novembra 1920.

²¹⁷ Melik, "Izidi volitev v konstituanto leta 1920", str. 10.

Preglednica 1: Rezultati volitev v Ustavodajno skupščino na Slovenskem

Stranka	Število glasov	Število mandatorov ²¹⁸
Slovenska ljudska stranka (SLS)	58.971	14
Samostojna kmetijska stranka (SKS)	33.010	9
Jugoslovanska socialnodemokratska stranka (JSDS)	29.541	7
Komunistična stranka Jugoslavije (KSJ)	16.289	5
Jugoslovanska demokratska stranka (JDS)	14.248	3
Narodnosocialnistična stranka (NSS)	6.186	2
Prekmurska gospodarska stranka	1960	0
Skupaj	158.265	40

Kar se tiče boja med liberalnim in katoliškim taborom, prebiranje časniškega gradiva o rezultatih po volitvah daje vtis, da sta zmagovalca kar oba tabora. Medtem ko so liberalci slavili zmago Jugoslovanske demokratske stranke na ravni celotne države in pisali o "potolčeni Koroščevi klerikalni stranki",²¹⁹ je Slovenska ljudska stranka slavila na Slovenskem.

Kljub temu da je na Slovenskem prejela SLS največ glasov (37,27 %) in največ mandatorov ter bila s tem razglašena za zmagovalko volitev, bi lahko njen rezultat lahko tolmačili tudi kot neuspešen, saj je dobila le relativno, in ne absolutne večine, kot jo je imela pred prvo svetovno vojno (npr. ob primerjavi z rezultatom na zadnjih državnozborskih volitvah v stari Avstriji leta 1911, ko je stranka osvojila 87 % slovenskih mandatorov v dunajskem parlamentu). SLS

²¹⁸ V volilnem odboru v Mariboru je sicer pri razporejanju poslanskih mandatorov prišlo do očitne napake, kar je verifikacijski odbor objavil šele ob koncu decembra naslednje leto (1921), čeprav so v tisku še isto leto opozarjali na napako. Maribor je štel namreč približno 1800 "klerikalnih" glasov premalo, 1150 socialnodemokratskih in 570 kmetijskih glasov pa preveč. Eden od mandatorov je bil tako napačno dodeljen namesto SLS poslancu SKS. Če do napake ne bi prišlo, bi SLS prejela 15 mandatorov, SKS 8, JSDS 6, KSJ 6 poslancev, pri NSS in JDS pa ne bi bilo sprememb leta 1921 so spremembe potem uvedli (Melik, "Izidi volitev v konstituanto leta 1920", str. 46–48; "Kaj pa to?", *Slovenec*, 4. 12. 1920, št. 277, str. 1; "30 ali 40 mandatorov?", *Slovenski narod*, 5. 12. 1920, št. 279, str. 3).

²¹⁹ "Koroščeva klerikalna stranka potolčena!", *Slovenski narod*, 30. 11. 1920, št. 274, str. 1.

je imela absolutno večino v kranjskem, kočevskem in prekmurskem okraju, v Prekmurju pa je bila ta večina najmočnejša kljub tam zelo močni Prekmurški gospodarski stranki, ki je dobila 1497 glasov.²²⁰ A kot je že leta 1920 zapisal Fran Erjavec: "izmed vseh političnih strank, ki so se udeležile zadnjih volitev, je izšla kot zmagovalka morda edino — SLS, čeprav je izgubila skoro polovico svojih pristašev".²²¹ Sklenemo vsekakor lahko, da je slovenski politični prostor v prvem jugoslovanskem desetletju še zmeraj obvladovala SLS. Po zmagi na volitvah leta 1920 z relativno večino je z absolutno večino dobila tudi volitve v Narodno skupščino v letih 1923, 1925 in 1927 in oblastne volitve leta 1927.²²²

Delavski stranki (JSDS in KSJ) pa sta na Slovenskem dobili 45.830 glasov ali skoraj 21 % celotnega števila volilnih upravičencev, kar je bil velik porast (kar štirikratni) v primerjavi s časom pred prvo svetovno vojno. JSDS je imela premoč na "štajerskem" volilnem okraju (predvsem v Mariboru).²²³ Tudi KSJ je dosegla impresiven rezultat tako na slovenskem, predvsem pa na državni ravni, predvsem v delavskih, središčih, predvsem na "kranjskem" volilnem okraju, ne pa v Ljubljani.²²⁴ Tudi NSS je na volitvah nastopala kot proletarska stranka, a širše opore na splošno v volivcih (s 6186 glasovi) ni imela. Bila je zastopana predvsem v mestih in nekaterih industrijskih središčih, npr. v mestu Mariboru pa je bila takoj za JSDS celo najmočnejša stranka.²²⁵

Tudi JDS je prejela manj glasov (7,67 %) in s tem veliko manj mest, kot jih je imela v *Začasnem narodnem predstavništvu*, a je skupaj s SKS (20,8 % glasov) celotni liberalni tabor prejel 11 mest, kar v primerjavi s štirinajstimi najmočnejše slovenske stranke dokaj veliko. Rečemo lahko, da so torej liberalne stranke našle svoj politični prostor na Slovenskem (čeprav se NSS po preboju v beograjski parlament leta 1920 vanj ni več uvrstila). Kot smo videli v prejšnjem poglavju, je JDS predvolilno bitko bila skoraj z vsemi slovenskimi strankami, ki so na volitvah nastopile in iz vseh strani bila deležna kritik in obsojanj, ne le s strani klerikalnega gibanja, temveč tudi s strani liberalnega (predvsem s strani NSS). JDS je to upravičevala, da "JDS ni stranka kakega posameznega stanu, ker ne zastopa koristi. Boj "na več frontah" se je tako pokazal tudi pri slovenskih rezultatih.

²²⁰ "Razmerje strank v Ljubljani l. 1911 in 1920", *Slovenski narod*, 30. 11. 1920, št. 274, str. 1; Andrej Rahten, *Slovenska ljudska stranka v beograjski skupščini. Jugoslovanski klub v parlamentarnem življenju Kraljevine SHS 1919–1929* (Ljubljana, 2002), str. 58.

²²¹ Fran Erjavec, "K volitvam v Sloveniji", *Naši zapiski* 12, št. 10/11/12 (1920), str. 190 (dalje: Erjavec, "K volitvam v Sloveniji").

²²² Perovšek, "Organizacijsko-politična slika liberalnega tabora v letih 1891–1941", *Prispevki za novejšo zgodovino* 57, št. 1 (2017), str. 70.

²²³ Melik, "Izidi volitev v konstituantno leta 1920", str. 49.

²²⁴ "Konec liberalizma v Ljubljani", *Slovenec*, 29. 11. 1920, št. 273a (posebna številka), str. 1.

²²⁵ Melik, "Izidi volitev v konstituantno leta 1920", str. 53.

SKS je dobila torej kar petino glasov na Slovenskem, s čimer so lahko bili zelo zadovoljni, glede na to, da je šlo za novo stranko.²²⁶ JDS je največ glasov prejela v urbaniziranih občinah, manjših mestih, trgih, upravnih središčih, lokalnih centrih. Hkrati je JDS bila zmagovalka volitev v državi, kar je okrepilo tudi liberalce na Slovenskem. SKS je postala najmočnejša stranka liberalnega tabora, čeprav se sprva ni želela opredeljevati ne za "klerikalce" ne za liberalce, temveč za samo kmetско stranko. Na Dolenjskem (v novomeškem, črnomaljskem in krškem okraju) ter v Spodnjem Posavju (brežiški okraj) je bila celo močnejša od SLS. Slab odziv je doživela le na Koroškem in v Prekmurju.²²⁷

KSJ (10,29 % glasov), NNS (3,91 % glasov) in SKS so kot nove stranke uspele prodreti v skupščino, JSDS (18,67 % glasov) pa je glede na zastopanost v *Začasnem narodnem predstavništvu* povečala svoje zastopanje. Prekmurska gospodarska stranka je v svojem lokalnem okolišu sicer prejela veliko glasov, a v velikih volilnih okrožjih premalo, da bi uspela pridobiti poslansko mesto.²²⁸

V "**štajerskem**" okraju so bili od skupaj 21 mandatov iz SLS (8 mandatov – kasneje popravljen na 7) izvoljeni Ivan Roškar, Franc Pišek, Jožef Klekl, Davorin Kranjc, Vladimir Pušenjak, Jožef Škoberne, Anton Korošec in Josip Hohnjec. Iz JSDS (5 mandatov) so bili izvoljeni Etbin Kristan, Filip Kisovar, Jožef Kopač, Rudolf Golouh in Milan Korun; iz SKS (4 mandati) Ivan Urek, Josip Drofenik, Ivan Mermolja in Bogumil Vošnjak; od KSJ (2 mandata) Miha Koren in Milan Lemež (izvoljen je bil tudi Ljubljani, zato se je temu mandatu odpovedal, na njegovo mesto pa je prišel Ferdo Vesel), iz JDS (1 mandat) Vekoslav Kukovec in iz NSS (1 mandat) Ivan Deržič (prav tako izvoljen v Ljubljani, zato se je temu odpovedal).²²⁹

V "**kranjskem**" okraju od skupno 15 mandatov so bili iz SLS (6 mandatov) izvoljeni Janez Brodar, Josip Gostinčar, Josip Nemanič, Janez Stanovnik, Karel Škulj in Anton Sušnik; iz SKS (4 mandati) Jakob Kušar, Ivan Majcen, Ivan Pucelj, Janko Rajar; od KSJ (3 mandati) Marcel Žorga, Valentin Mlakar in Vladislav Fabjančič; iz JDS (1 mandat) Gregor Žerjav in iz JSDS (1 mandat) Anton Kristan. V okrožju **Ljubljana** (4 mandati) so bili izvoljeni Ivan Tavčar (JDS), Andrej Gosar (SLS), Ivan Deržič (NSS) in Milan Lemež (KSJ).²³⁰

²²⁶ Steinbacher in Rahten, "V boj za staro pravdo!", str. 91.

²²⁷ Vasilij Melik, "Izidi volitev v konstituantno leta 1920", str. 48.

²²⁸ Prav tam, str. 46.

²²⁹ "Izidi volitev na Štajerskem", *Slovenec*, 30. 11. 1920, št. 274, str. 1.; "Izidi volitev v mariborskem okrožju", *Slovenski narod*, 2. 12. 1920, št. 276, str. 4.

²³⁰ "Izidi volitev v ustavotvorno skupščino", *Jutro*, 30. 11. 1920, št. 86, str. 1.; "Izidi volitev", *Slovenski gospodar*, 2. 12. 1920, št. 49, str. 1.

Namesto zaključka

Kot sklep in zaokroženo zgodbo o volitvah v Ustavodajno skupščino leta 1920 naj predstaviva še rezultate volitev v Ustavodajno skupščino v celotni državi in tako slovenske rezultate postaviva v jugoslovanski kontekst. Volilna udeležba v skupnem je bila 64,37 % (1.607.255 glasov), kar pomeni, da se je glasovanja vzdržalo kar 35 % volilnih upravičencev, v nekaterih pokrajinah (predvsem v Srbiji) jih na volišča ni prišla kar polovica.²³¹

Skupaj je sodelovalo 22 strank. Po absolutnem številu glasov (319.448 glasov) je zmagala demokratska stranka JDS (319.448 glasov), ki je dobila 92 poslancev in s tem le enega poslanca več od radikalne NRS, ki je osvojila skoraj petintrideset tisoč glasov manj (284.375 glasov). Tretja sila po številu glasov je bila Hrvaška republikanska kmečka stranka (HRKS) (230.590 glasov), ki je prejela več kot trideset tisoč glasov več od KPJ (198.736 glasov), vendar je osvojila le 50 mandatov, medtem ko jih je KPJ osvojila 58 in bila s tem tretja najbolj zastopana stranka v Ustavodajni skupščini.²³² Kot je ugotavljal že omenjeni Erjavec, je to najbrž bil "le trenutni izraz revolucionarne dobe in uspeh volilnih gesel, ki so v takih dobah vedno uspešna."²³³ To je bilo za obstoječo družbeno ureditev skrb vzbujajoče, zato je vlada zaradi strahu pred komunističnim spodbujanjem revolucionarnih razmer v državi z *Obznanom* 29. decembra onemogočila politično dejavnost komunistov, s katero je, kot že omenjeno, do sprejetja ustave prepovedala komunistično dejavnost.²³⁴ KPJ je zato v Zagrebu 30. decembra sklicala komunistično generalno stavko, ki je po poročanju slovenskih časnikov potekala dokaj mirno oz. z manjšimi spopadi med policijo in protestniki.²³⁵ Nadalje je 39 mandatov in 151.603 glasove prejela Zemljoradniška stranka, sledili pa sta Hrvatska in Slovenska ljudska stranka s 27 mandati in 111.247 glasovi, kot je razvidno v sliki tabele.

Volitve so bile zaključene, rezultati so bili znani, začelo pa se je za prihodnost skupne države eden najpomembnejših dogovorov – o ureditvi skupne države. Delovanje ustavodajne skupščine se je začelo 12. decembra 1920 in razprava o prihodnji ureditvi Kraljevine SHS se je pričela, pri čemer sta se jasno oblikovala dva nasprotna narodonopolitična bloka: centralistični, ki je imel glavno pod-

²³¹ Jože Pirjevec, *Jugoslavija 1918–1992: nastanek, razvoj ter razpad Karadjordjevičeve in Titove Jugoslavije* (Koper, 1995), str. 21.

²³² Branko Petranović in Momčilo Zečević, *Jugoslavija 1918–1984. Zbirka dokumenata* (Beograd, 1985), str. 144.

²³³ Erjavec, "K volitvam v Sloveniji", str. 189.

²³⁴ Metod Mikuž, "Razvoj slovenskih političnih strank (1918 do zač. 1929) v stari Jugoslaviji", *Zgodovinski časopis* 9, št. 1–4 (1955), str. 115.

²³⁵ "Spopad s komunisti – Protikomunistični štrajk v Zagrebu", *Slovenec*, 31. december 1920, št. 289, str. 3; "Generalna stavka v Zagrebu", *Slovenski narod*, 1. januar 1921, št. 1, str. 3.

Število volilnih upravičencev	2,480.623	
Udeležencev	1,607.265 ali 65 %	
Izidi po strankah	glasov	poslancev
Demokratska stranka	319.448	92
Radikalna stranka	284.575	91
Hrvatska pučka seljačka stranka (Radić)	230.590	50
Komunistična stranka Jugoslavije	198.736	58
ZemljoradZniška stranka	151.603	39
Hrvatska in Slovenska ljudska stranka (Korošec)	111.274	27
Jugoslovanska muslimanska organizacija	110.895	24
Socialdemokratska stranka	46.792	10
Hrvatska težaška stranka (Narodni klub)	38.400	7
Nacionalna turška organizacija	30.029	8
Hrvatska zajednica	25.867	4
Republikanska stranka	18.136	3
Hrvatska stranka prava	10.880	2
Liste izven strank (Trumbić itd.)	6.581	1
Srbska narodna organizacija (Čokorilo)	6.215	—
Narodna socialna stranka	6.186	2
Liberalna stranka	5.061	1
Ratniška stranka	2.484	—
Prekmurska gospodarska stranka	1.960	—
Češka stranka	704	—
Neodvisna muslimanska stranka	449	—
Muslimanska narodna stranka	306	—

Prikaz rezultatov v številu glasov in razdelitvi mandatov za posamezne stranke za Ustavodajno skupščino po volitvah 1920 (Vurnik, "Politični boj med liberalnim in katoliškim taborom v slovenskem delu jugoslovanske države", str. 31)

poro v srbskih strankah ter na dvoru, in federalistični, ki je večinsko podporo užival v strankah, ki so nekoč bile pod habsburškim žezlom in se je zavzemal za Jugoslavijo kot "državo narodov". Polletna razprava se je končala 28. junija 1921, ko je bila v Beogradu pod močnim vladnim pritiskom s skromno večino (53 %) izglasovana centralistično usmerjena Vidovdanska ustava.²³⁶

Zaključimo z ugotovitvijo, da kar se tiče priprav na volilno kampanjo in same volilne kampanje večina strank ni imela do potankosti razvite strankarsko-organizirane strukture. Največje stranke so pred volitvami sprejele strankarske programe, pri čemer so nato v predvolilnih kampanjah poudarjale predvsem vprašanje oblike prihodnje notranje organizacije jugoslovanske države in socialno-ekonomska vprašanja. Volitve v Ustavodajno skupščino so bile prva preizkušnja volilne zakonodaje, izkazalo pa se je, da je imela slednja precej pomanjkljivosti: med volitvami so bile po volilni matematiki favorizirane večje stranke, saj so dobile sorazmerno več mandatov v skupščini, kot je bil njihov volilni uspeh. Uveljaviti bi se morala tudi splošna volilna pravica, ki pa ni bila natančno definirana.

²³⁶ Vodopivec, *Od Poblinoe slovnice do samostojne države*, str. 153–154.

Ana Šela and Mateja Matjašič Friš

ELECTIONS TO THE CONSTITUENT ASSEMBLY IN 1920 IN SLOVENIAN LANDS: THE PRE-ELECTION STRUGGLE

SUMMARY

After the formation of a new country, the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes, the elections to the Constituent Assembly took place only after two years, i.e., quite late. The reason for this can be found in the disorderly new conditions, the incapacitated Provisional National Representative Office, government crises, and above all in the fact that the ruling party, especially the radical parties, were afraid of an unfavourable election outcome for them. Twenty-two political parties took part in the first parliamentary elections to the Constituent Assembly, held on November 28, 1920, sixteen of which entered the parliament. All seven parties ran in Slovenia: The Slovene People's Party (SLS), the Independent Agricultural Party (SKS), the Communist Party of Yugoslavia (KSJ), the Yugoslav Democratic Party (JDS), the Yugoslav Social Democratic Party (JSDS), and the National Socialist Party (NSS), and the Prekmurska economic party (DVS). In the results of the elections in Slovenian lands, the SLS won the most votes and thus also the mandates (15). This was followed by SKS with 8 mandates, JSDS and KSJ each received 6 mandates, JDS received 3 mandates and NSS 2. DVS did not receive enough votes to have a deputy in the Constituent Assembly. SLS won the most deputies but lost its absolute majority in Slovenia for the first time since 1907, while it still held primacy on Slovenian territory. At the state level, the Yugoslav Democratic Party won the most votes and mandates, followed by the National Radical Party, and the Communists ranked third with 58 seats.

The election campaign for the Constituent Assembly elections began about a month before the elections. Already in October and the whole of November 1920, the newspapers of individual parties published and presented party programs, candidates for deputies and presented the competition in a particularly bad light. The main struggle was between the liberal and Catholic camp, especially between SLS and JDS, which opposed each other in all key issues of the future organization of the country, the issue of religion, social and economic policy. The elections to the Constituent Assembly were the first test of the electoral legislation, which had many shortcomings. During the elections, according to the electoral mathematics, the larger parties were favoured, as they received proportionally more mandates in the Assembly than their electoral

---

success. Universal suffrage should be enforced, but it was not precisely defined. Women and men under the age of 21, members of national minorities (except for those who declared themselves Serbs, Croats, or Slovenes) were not allowed to vote. Soldiers on military service and officers, as well as those who lived in the electoral municipality for less than six months, were also not allowed to vote.

The authors concluded that during the election campaign most parties did not have a fully developed party-organized structure. The largest parties adopted party programs before the elections, but in the pre-election campaigns they emphasized the issue of the form of the future internal organization of the Yugoslav state and socio-economic issues.

VIRI IN LITERATURA

ARS – Arhiv Republike Slovenije, SI AS 131, t.e. 26, p.e. 395, Volitve v ustavodajno skupščino 1920.

Slovenec – Ljubljana, letnik 1920.

Slovenski gospodar – Maribor, letnik 1920.

Straža – Maribor, letnik 1920.

Novine – Murska Sobota, letnik 1920.

Večerni list – Ljubljana, letnik 1920.

Slovenski narod – Ljubljana, letnik 1920.

Jutro – Ljubljana, letnik 1920.

Ptujski list – Ptuj, letnik 1920.

Tabor – Maribor, letnik 1920.

Naprej – Ljubljana, letnik 1920.

Prekmurski glasnik – Murska Sobota, letnik 1920.

Rdeči prapor – Ljubljana, Trst, letnik 1920.

Nova pravda – Ljubljana, letnik 1920.

Kmetijski list – Ljubljana, letnik 1920.

"Zakon o izpremembah zakona, po katerem so se vršile volitve dne 28. novembra 1920 (priloga)", 9. člen, v: *Volilni red za Ustavotorno Skupščino Kraljevine SHS*, ur. Štefan Sagadin (Ljubljana, 1920).

"Zakon o volitvah narodnih poslancev za ustavotvorno skupščino kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev", *Uradni list deželne vlade za Slovenijo*, 15. 9. 1920, št. 106.

.....

Balkovec, Bojan, "Volilci in glasovanje o Vidovdanski ustavi", *Zgodovinski časopis* 43, št. 2 (1989), str. 241–248.

Balkovec, Bojan, "Vpliv volilne zakonodaje na izide parlamentarnih volitev v Narodno skupščino leta 1920 in 1923", *Zgodovinski časopis* 42, št. 3 (1988), str. 433–447.

Budna Kodrič, Nataša in Serše, Aleksandra (ur.), *Splošno žensko društvo 1901–1945, od dobrih deklet do feministk* (Ljubljana, 2003).

Calic, Marie-Janine *A History of Yugoslavia* (West Lafayette, 2019).

Deželak Barič, Vida, "Stranke marksističnega idejnopolitičnega tabora na Slovenskem 1896–1941", *Prispevki za novejšo zgodovino* 57, št. 1, str. 84–111.

Engelsfeld, Neda, *Prvi parlament Kraljestva Srba, Hrvatov in Slovencev – Privremeno narodno predstavništvo* (Zagreb, 1989).

- Erjavec, Fran**, "K volitvam v Sloveniji", *Naši zapiski* 12, št. 10, 11, 12 (1920), 188–190.
- Gligorijević, Branislav**, *Parlament i političke stranke u Jugoslaviji 1919–1929* (Beograd, 1979).
- Melik, Vasilij**, "Izidi volitev v konstituantno leta 1920", *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja* 3, št. 1 (1962), str. 3–62.
- Mikuž, Metod**, "Razvoj slovenskih političnih strank (1918 do zač. 1929) v stari Jugoslaviji", *Zgodovinski časopis* 9, št. 1–4 (1955), str. 107–139.
- Mikuž, Metod**, *Oris zgodovine Slovencev v stari Jugoslaviji* (Ljubljana, 1965).
- Perovšek, Jurij**, "Uredba o ženski volilni pravici", v: *Slovenska kronika XX. stoletja 1900–1941*, ur. Bojan Balkovec [et al] (Ljubljana, 1995).
- Perovšek, Jurij**, *Liberalizem in vprašanje slovenstva: nacionalna politika liberalnega tabora v letih 1918–1929* (Ljubljana, 1996).
- Perovšek, Jurij**, *Programi političnih strank, organizacij in združenj na Slovenskem v času Kraljevine SHS* (Ljubljana 1998).
- Perovšek, Jurij**, *Slovenska osamosvojitev v letu 1918: študija o slovenski državnosti v Državi Slovencev, Hrvatov in Srbov* (Ljubljana, 1998).
- Perovšek, Jurij**, *Na poti v moderno : poglavja iz zgodovine evropskega in slovenskega liberalizma 19. in 20. stoletja* (Ljubljana, 2005).
- Perovšek, Jurij**, "V zaželeni deželi": slovenska izkušnja s Kraljevino SHS/Jugoslavijo 1918–perovšek, j 1941 (Ljubljana, 2009).
- Perovšek, Jurij**, "Vprašanje domoljubja na Slovenskem v času Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev/Jugoslavije 1918–1941", *Prispevki za novejšo zgodovino* 54, št. 1 (2014), str. 231–243.
- Perovšek, Jurij**, "Političnoupravna podoba Ljubljane v letih 1918–1941", *Studia Historica Slovenica* 14, št. 2–3 (2014), str. 291–338.
- Perovšek, Jurij**, "Tavčarjevo župansko devetletje 1912–1921", *Studia Historica Slovenica* 17, št. 2 (2017), str. 559–613.
- Perovšek, Jurij**, "Organizacijsko-politična slika liberalnega tabora v letih 1891–1941", *Prispevki za novejšo zgodovino* 57, št. 1 (2017), str. 49–83.
- Perovšek, Jurij**, "Misel o Sloveniji in njeno udejanjenje v času od Majniške deklaracije do oblikovanja Države SHS in Narodne vlade SHS v Ljubljani", *Studia Historica Slovenica* 18, št. 2 (2018), str. 421–442.
- Perovšek, Jurij**, "Položaj Slovencev v Državi Slovencev, Hrvatov in Srbov", *Prispevki za novejšo zgodovino* 59, št. 2 (2019), str. 40–74.
- Perovšek, Jurij**, "Politični položaj na Slovenskem leta 1919", *Studia Historica Slovenica* 20, št. 2 (2020), str. 359–394.
- Perovšek, Jurij**, "Politične razmere na Slovenskem leta 1920", *Studia Historica Slovenica* 21, št. 2 (2021), str. 473–502.
- Perovšek, Jurij**, "Liberalci in Anton Korošec v letih 1918–1940", *Acta Histriae* 29, št. 4 (2021), str. 1015–1044.

- Perovšek, Jurij**, "Anton Korošec in štajerski liberalci", *Studia Historica Slovenica* 21, št. 2 (2021), str. 301–326.
- Petranovič, Branko** in **Zečevič, Momčilo**, *Jugoslavija 1918–1984. Zbirka dokumenta* (Beograd, 1985).
- Pirjevec, Jože**, *Jugoslavija 1918–1992: nastanek, razvoj ter razpad Karadjordjevičeve in Titove Jugoslavije* (Koper, 1995).
- Rahten, Andrej**, *Slovenska ljudska stranka v beograjski skupščini. Jugoslovanski klub v parlamentarnem življenju Kraljevine SHS 1919–1929* (Ljubljana, 2002).
- Rahten, Andrej** in **Steinbacher, Nina**, "'V boj za staro pravdo!' – ustanovitev in delovanje Samostojne kmetijske stranke do konca zasedanja konstituyente", *Studia Historica Slovenica* 19, št. 1 (2019), str. 71–106.
- Rahten, Andrej**, "Korošček državnopravni koncept v ustanovni dobi Kraljevine SHS", *Studia Historica Slovenica* 21, št. 2 (2021), str. 327–362.
- Rahten, Andrej**, "Brejčev drugi mandat: politični izzivi Deželne vlade za Slovenijo v letu 1920", *Studia Historica Slovenica* 21, št. 2 (2021), str. 503–530.
- Ratej, Mateja**, "'Korošec vihti bič nad železničarji'. Stavka železničarjev leta 1920 in minister za promet Anton Korošec", *Prispevki za novejšo zgodovino* 50, št. 1 (2010), str. 27–38.
- Stiplovšek, Miroslav**, "Železničarska in splošna stavka", v: *Slovenska kronika XX. stoletja* (Ljubljana 1997), str. 241, 309–310.
- Vodopivec, Peter**, *Od Poblinove slovnice do samostojne države* (Ljubljana, 2010).
- Vurnik, Blaž**, "Politični boj med liberalnim in katoliškim taborom v slovenskem delu jugoslovanske države na prvih volitvah v Kraljevini SHS", *Prispevki za novejšo zgodovino* 42, št. 1 (2002), str. 21–32.

Author: **ŠELA Ana**

MA in History and MA in Slovene Language and Literature, Young Researcher

Co-Author: **MATJAŠIČ FRIŠ Mateja**

Ph.D., Research Associate

University of Maribor, Faculty of Arts, Department of History

Koroška cesta 160, SI-2000 Maribor, Slovenia

Title: **ELECTIONS TO THE CONSTITUENT ASSEMBLY IN 1920
IN SLOVENIAN LANDS: THE PRE-ELECTION STRUGGLE**

Studia Historica Slovenica

Časopis za družboslovne in humanistične študije / *Humanities and Social Studies Review*

Maribor, 22 (2022), No. 3, pp. 717–766, 236 notes, 10 pictures

Language: Original in Slovene (Abstract in Slovene and English, Summary in English)

Key words: Constituent elections, 1920, Constituent Assembly, Kingdom of SHS, Catholic camp, Liberal camp, Labor camp

Abstract: In the article, based on newspaper material and already published scientific literature, the two authors present the electoral struggle before the elections to the Constituent Assembly, which took place on November 28, 1920. In the introduction, they explain the political situation in Slovenian lands at that time, which was formed in a then new state, the Kingdom of Serbs, Croats, and Slovenians (Kingdom SHS). They particularly focus on the pre-election atmosphere in Slovenian lands and the election programs of the participating parties: the already established Slovenian People's Party, the Yugoslav Social Democratic Party and the Yugoslav Democratic Party, as well as the then new Independent Agricultural Party, the National Socialist Party, the Communist Party of Yugoslavia and the Prekmurje Economic Party. They conclude the article with an explanation about the course of the elections. They present the Act on Elections of National Deputies and the results of the elections in Slovenia, which were undoubtedly the result of the pre-election campaign in November 1920.